

Elkallódott múltunk nyomában.

1 Bevezetés .

1.1. A magyar nép kárpátmedencei őskora .

A cím a következőben megvitatandó kárpátmedencei magyar őstörténetre utal , vagyis múltunknak a történelemírás által nem ismertetett , feledésbe merült kialakulásával foglalkozik. Anonymus krónikája szerint , mely mindmáig terheli történelemszemléletünket a magyarok története a magyar földön úgy kezdődött , hogy: „őseink a Kárpátmedencét hosszú harcok után meghódították.” (Az ellenálló őslakókat¹ lekaszabolták , a többi behódoltatták . (Mindezekből a XVIII. sz. romantikus , hősiességtörténelemszemlélete azt következtette ki , hogy az itt talált őslakosság elmagyarosodása és a honfoglalókkal való összeolvadása után jött létre a Magyar Birodalom . A konstrukció a honfoglalók egyenes utódaiként tekinti a magyarságot . Ez az elmélet mind a mai napig érvényben van , holott a megtelepedett őslakók 5-10 %-át² kitevő és valószínűleg kétnyelvű harcosok³ nem változtathatták meg egy tíz-hússzoros többség nyelvét . A magyar nyelvet csakis az évszázadokkal a honfoglalás előtt ottlakó ősparaszti lakosság örökíthette át a számunkra . Kutatásunk célja a ma még ismeretlen , elkallódott *kárpátmedencei magyar* múlt felderítése és a magyarság honfoglalás előtti folyamatos jelenlétének bizonyítása .

1.2. Ókorból származó tévhitek a történelemírásban .

Kezdetben a történelemírás túlnyomóan mondák és regék gyűjteménye volt . Az idők folyamán az írott szöveg fokozatosan realizálódott . A görög és a római történetírók krónikáikat a valószerűtlen részletektől apránként megtisztították . A folyamat a középkorban tovább tartott , míg a maihoz hasonlítható , minden részében elhíhetőtörténelem-szövegek jöttek létre . Azonban még a modern történelemírás sem mentes bizonyos téves elítéletektől , melyek még az ókori krónikáiról öröklődtek át napjainkig . Ilyen *toposz* például :

1) Az a hiedelem , hogy Európa sok részén még a történelmi időkben is , vagyis az ókorban és a középkor első felében a népek 100-300 évenként cserélődtek . A valóságban *a földművelés elterjedése után a művelhető területeket röghöz tapadó emberek vették birtokukba , ezért lakosságcsere a bronzkortól kezdve aligha jöhetett létre* .⁴ Hódító törzsek gyakran leigáztak bizonyos területeket , de nem azért , hogy kivegyéka parasztok kezéből a kapát , hanem hogy eltartassák magukat velük . Egy egy nyelven beszélő nép csak kivételesen élt egyetlen hatalom uralma alatt : területén általában több uralkodó osztozott . Az uralkodó törzsek lélekszáma ritkán érte el az őket kiszolgálók 10 %-át . A vezető réteg 100 - 300 évig tartó uralom után rendszerint felszívódott a többségi népben , azután egy újabb hódító érkezett és elkergette vagy likvidálta őket . A történetírók általában az uralkodó törzs után nevezték el a területeket , és a vezető törzs eltűnése után került sor a névváltoztatásra *Az egy nyelven beszélő parasztok nem pusztultak el , helyben maradtak , csak földjük neve*⁵ *változott* . Az ókori krónikáiról mentségére szolgál , hogy korukban a lakosság sokkal kevertebb volt , mint a mai időkben . A történelmi idők kezdetén még alig volt homogén nemzet , azonban a többség nyelve feltehetően már akkor megegyezett a települési területén kialakult jelenkori állam nyelvével .

¹ Nemcsak Anonymus , de összes árpádkori , (gyakran még későbbi) történetírónk is hasonlóan képzelel a honfoglalást .

² Számszerű arányok : 100.000-nél kevesebb honfoglaló és 1.000.000 feletti őslakos.

³ Konstantinos Porphyrogenetos : De administrando imperio , 35. fejezet.

⁴ Magyarország Története 10 kötetben . Akadémiai Kiadó I kötet 147. old .

2) Közép- és ókori történetírók, olykor népeket és nyelveket helyeztek át olyan régmúlt korokba, amelyekben gyéren álltak rendelkezésükre források. Így például Anonymus, aki *az ő korában az Erdélyben már jelenlévő vlachokat (románok) a honfoglalás korában szerepeltette*, holott a vlachok a honfoglaláskor még a Balkánon tartózkodtak.

A népek múltba való helyezését a modern történetírás általában nem vette át, de az ma is előfordul, hogy későbbi korok magasabb szaporodási rátáját veszik figyelembe a középkori kedvezőtlen érték helyett. Magyar vonatkozásban történetíróink az egész árpádkorban 3,5 ‰ szaporodási rátával számolnak a valóságos 1,5 ‰ helyett. (l. 12. sz. lábjegyzet)

3) A krónikák az ó- és középkori csatákban résztvevők és az elesettek létszámát nemcsak jelentős mértékben felkerekítették, de többnyire meg is sokszorozták. Így a XIII.-XIV. század magyar krónikásai 210 ezer honfoglaló harcost emlegetnek, ami legalább 1 millió magyar beáramlását jelentette volna a IX. század végén a Kárpátmedencébe. A honfoglalók hajdan feltételezett száma lényegesen lecsökkent azóta, de *eltúlzott ókori és középkori számadatok sokaságát majdnem változatlanul vette át a modern történelemírás*.

Az 1)-3) pontokban felsorolt, múltból örökölt tévedéseken túlmenően a magyar történelemtudománynak még el kellett fogadtatnia azt a tézist is, miszerint a magyar nép többsége a honfoglalóktól származik.

1.3. Magyar tévhit: a magyarság többsége a honfoglalók leszármazottja.

1.3.1. **Első krónikaíróink** még nem sokat törődtek azzal, hogy a magyar nép milyen arányban származik a honfoglalóktól. Szerintük Árpádék milliós és nagyobb seregekkel⁶ vonultak volna be a Kárpátmedencébe, tehát az őslakókkal szemben eleve számbeli fölényben lettek volna.

1.3.2. **Anonymus** maga, krónikájának bevezetésében azt hangoztatta, hogy ő a magyar nép *vezetőinek és királyainak történetét* (tehát *nem az egész nép történetét*) akarja megírni⁷.

1.3.3. **A XX. és XX. század történészei** már belátták, hogy a honfoglalók jóval kevesebben lehettek, mint azt első krónikaíróink feltételezték. Becsléseik 70,000 és 500,000 között mozogtak⁸. *Egyikük sem vonta kétségbe, hogy a magyar nép ezen harcosok egyenes utódaként tekintendő*, pedig egy ilyen leszármazás csak szigorú feltételek beteljesülése esetében lehetséges.

A magyarság-többség honfoglalóktól való leszármazásának feltételei:

a) Történetíróink szerint a honfoglaláskor meghódított terület *nem volt magyar anyanyelvű*, tehát a honfoglalóknak többségben kellett lenni a megtelepült lakossággal szemben. b) A szaporodási rátának olyan magasnak kellett lennie, hogy *a IX. század elejei kárpátmedencei összlakosság* (megtelepültek + honfoglalók együttesen) *a XV. század végéig* felszaporodhasson a portaszámok alapján kiszámítható *legalább 3.5 milliós lélekszámra*.⁹

Az 1.3.3. a) feltétel megköveteli, hogy a honfoglalók többen legyenek az őslakóknál, ezért a történészek törekedtek

1.3.3.a.1. a honfoglalás előtt megtelepült lakosság létszámát a lehetségesnek látszó legkisebb értékben megadni.¹⁰ A honfoglaló sereg lélekszámának becslésénél a 70.000 látszik

⁶ Györffy Gy. Einwohnerzahl.... Akadémiai Kiadó 1960. 7. old. említi a XIII. sz. krónikáinak ezirányú túlzásait

⁷

⁸ Györffy Gy. Einwohnerzahl....in Ungarn .Akadémiai Kiadó 1960. 7.old. *A korai középkor útviszonyai mellett nem volt lehetséges egy 100,000 főnél nagyobb sereg mozgatása* (l. sz. lábjegyzet), a sereg létszám ezen felső határát az egykorú feljegyzések is igazolják.

⁹ Kovacsics J.-Szabó I. Magyarország Történeti Demográfiája Bp. 1963. 27. old.

¹⁰ A történészek a honfoglaló seregek létszámának becslésénél nem vették figyelembe, hogy 900-ban a Kárpátmedencében legalábbis *átlagos középeurópai népsűrűségű parasztság élt*. (Pl Györffy, aki az "Einwohnerzahl" 9. old. csak 200 ezer megtelepülttel számolt)

legvalószínűbbnek, de ebben az esetben a Kárpátmedence megtelepült lakosságának 30 ezer alatt kellett volna maradni, (hogy „elmagyarosíthatók” legyenek) vagyis a népsűrűség a honfoglalás előtt alig több, mint $0,1 \text{ fő/km}^2$ lett volna (sivatagi érték).

1.3.3. b. Még 400 ezer honfoglaló is csak 200 ezer őslakót „magyarosíthatott” (l. 9. l. ábj.) volna el, amikor az őslakók¹¹ népsűrűsége = 1 fő/1 km^2 lett volna (steppei érték, nem felel meg a korabeli középeurópai viszonyoknak).

1.3.3.2. A pannoniai megtelepült lakosság népsűrűségét Kr. u. 10. körül első ízben Velleius¹² római történetíró leírása alapján Julius Beloch¹³ demográfus becsülte meg. Beloch a dunai provinciánál $5,0 \text{ fő/km}^2$ népsűrűséggel számolt, amely megfelelt Pannonia népsűrűségének is. A népvándorlás időszakában Pannóniában is lehetett bizonyos elnéptelenedés, amely meg sem közelítette az elvárosiasodott római provinciák (Itália, Gallia, Görögország) kb 50%-os elnéptelenedését. A barbár katonák a városokban eldugott kincseket kerestek, amelyekből a lakosokat megfosztották (többnyire az életükkel együtt), a falvakban élelmet kerestek és az élelmet vérkiontás nélkül is megszerezhették. Ezenkívül hazatérésükig is szükségük volt élelmiszer termelőkre. A városokban szegény Pannónia embervesztése bizonyára nem emelkedett 20% fölé, a Kárpátmedence többi részének visszaesése még kisebb, mert alig volt városuk. Tehát a népvándorlás után Pannónia népsűrűsége nem süllyedhetett kb $4,0 \text{ fő/km}^2$; a Kárpátmedencéé kb. $3,0 \text{ fő/km}^2$ alá. A honfoglalásig az átlagos érték újból $5,0 \text{ fő/km}^2$ -ig vagy kismértékben a fölé emelkedett. Tehát a Kárpátmedencének a honfoglalás előtt összesen kb. 1-1,5 millió megtelepedett lakója lehetett. Az 1.3.3.b. feltétel teljesítése: a honfoglalás kori lakosság felszaporodása 3,5 millióra a XV sz.ig.

1.3.3.3. A történészek igényeiknek megfelelően alakították a Kárpátmedence népesedést meghatározó tényezőit. 1) A honfoglalók 900-tól 1500-ig, 600 éven át folyamatosan tartó 3,5-4,0 %-os szaporodási rátával¹⁴ érheték el utódaik 3,5 milliós nemzetté való növekedését. 2) 4-500000 főnyi sereget vonultattak 1500 km-en át úttalan terepen; 3) A Kárpátmedence honfoglalás előtt megtelepedett lakosságát 200 ezer fő vagy kisebb értékre csökkentették. A szaporodási ráta a középkorban Európában általában 1,5 ‰ alatt maradt. Magasabb értékek csak kis területen és néhány évtizeden keresztül voltak érvényben, de nem 600 éven át folyamatosan.

Alternatív szaporodási ráták. A magyarság 1.3.3.3.-ban említett, a történészek által óhajtott, példa nélküli erőteljes és egyenletes szaporodása egyes történészeket gondolkodóba ejtett. Ők a honfoglalók létszámát a honfoglalást követő X. században egyszerűen megsokszorozták. Ez az érték lett volna minden idők legerőteljesebb szaporodása. A X. sz.-ban egy ilyen „igazítás” legalább egy millió többlet magyart és a honfoglalóktól való leszármazásnak a történészek által óhajtott megoldását hozta volna magával. 1.3.3.3.1. Hóman Bálint szerint a X. századi szaporodása a honfoglalók¹⁵ háromszorosa (fő). 1.3.3.3.2. Eperjessy szerint a X sz. néhány évtizede alatt a

¹¹ A honfoglalás idején Középeurópa erdőmentes területeinek népsűrűsége általában elérte már az $5/\text{km}^2$ értéket. A Kárpátmedencében ebben a korban sivatagi vagy steppei lakottsággal számolni a demográfiában való teljes járatlanságra utal.

¹² Velleius Paterculus római történetíró és katonatiszt résztvett Kr. u. 6-10-ben a nagyerejű pannon felkelés leverésében. Velleius a pannon és illír törzseknek a lázadásban résztvevő lakosságát 800 ezer főre becsülte, melyet a Római Birodalomból összevont 200 ezer főnyi sereg vert le.

¹³ Julius Beloch német demográfus, római egyetemi tanár a XX. sz. első harmadában.

¹⁴ A kiszámított érték alapjai a) Györffy 600 ezer összlakos 900-ban. "Einwohnerzahl" 9. old.

b) Magyarorsz. Történelmi Demográfiája 95. old : 3,5 millió lakos 1495-ben (egykorú dézsmajegyzék alapján elkészült számítás).

¹⁵ Hóman-Szekfü: Magyar Történet 2. kiad. Egyetemi Nyomda, Budapest 1935. 161-162. old. 15 Eperjessy Kálmán: A magyar falu településtört. Magyar Szemle Társ. Kincsestár 7. sz. 21. o.

honfoglalók megháromszorozódtak.¹⁶ 1.3.3.3.3. Molnár Erik az előző két elgondolástól eltérő megoldást választott a magyarság megerősödésének magyarázatára : szerinte a 200000 honfoglaló úgy felszaporodott az 1,150.000 őslakossal szemben, hogy a XV. sz .végére a 3,5 milliós lakosság felét tette ki.(túlszaporodta a nemzetiségeket).¹⁷

1.3.3.4. A magyar nép többsége nem eredhet kizárólag a honfoglalóktól , mert a honfoglalóktól való leszármazás feltételeit nem teljesítették

- a) A honfoglalók a megtelepültekkel szemben elenyésző kisebbségben (5-10 %) voltak .
- b) Szaporodási rátájuk a középkorban átlagban kb. 1,5 %0 volt ,minek következtében a Kr u. 900. körüli létszámukat legfeljebb csak *megkétszerezheték*. Az.1.3.3.3.1-3 alatt ismertetett alternatív szaporodási ráták, még erőteljesebb növekedést tételeznek fel, tehát minden valós alapot nélkülöző fantázia termékek .

1.3.3.5. Az előzőekben kifejtett indokolások alapján tehát : A magyar nép túlnyomó többsége csakis a honfoglalás előtt a Kárpátmedencét kitöltő ősparasztoktól származhat .

2.A nyelvek kialakulása a történelem kezdete előtt.

2.1.Ősidők. Gyűjtögető életmód.

A jégkorszakban az emberiség még nem ismerte a földművelést . A kb. 150 millió km² kiterjedésű szárazföldnek mintegy a fele volt lakott , mely területen hozzávetőlegesen 4 millió ember élt . (Népsűrűség 0,001/km² alatt , ezt csak néha , szórványosan érte el .) Élelmet még nem termelt , létszáma a nélkülözések és éhínségek következtében állandóan ingadozott . Ez volt az *emberiség történetének legkritikusabb korszaka* .

2.2. A földművelés szerepe az emberiség elterjedésében.

A döntő fordulat az emberiség történetében a jégkorszak vége felé következett be , amikor *az élelmiszer termelést a Középkorban elkezdték* . Az első mag elültetésétől a termelésig és innen a nagy területen való elterjedésig hosszú idő eltelt .(3-6 évezred) Az emberiség a jégkorszak utáni stagnáló populációból *a neolitikumban (Kr. e. 5000 után)* fokozatosan átment egy álladndósult ,lassú növekedésbe. A szaporodási ráta mai szemmel nézve még igen alacsony volt , *1-2 ezrelék évenként* , mely 500-1000 évenként megkettőzte a földművelő területek lakosságát. Néhány évezred után a beállott túlszaporulatot az ősi föld már nem tudta eltartani. A népfeleslegnek el kellett vándorolnia olyan vidékekre , ahol a paraszti termelést még nem ismerték . Megkezdődött a migráció . A Közelkeletről földműves telepések csapatai rajzottak szét a szélrózsa minden irányába . A telepesektől a környezet gyűjtögető életmódú lakosai hamar eltanulták a paraszti munkát , aminek ismeretében ők is sokasodni kezdtek . A Föld lakossága a migráció folyamán Kr. e. 5000-tól 4500 év alatt csaknem negyvenszeresére emelkedett¹⁸ . Ez a hatalmas sokszorozódás példa nélkül áll az emberiség történetében , miközben a lakott területek etnikai összetétele gyökeresen megváltozott . Általában tarka , sok nyelvű nép-konglomerátok keletkeztek, melyeknél a többségi nyelv az idők folyamán a kisebbeket magába olvasztotta .

2.3. A népesség kialakulása a Kárpátmedencében.

¹⁶ Molnár Erik : Az Árpádoktól Mohácsig 248-249 old . M. E. az általa kezdetben 15 %-ra becsült magyarságot a XV. sz.-ig a nemzetiségek kontójára 50%-ra növelte, h olott *a magyar nyelvterület az őskortól napjainkig csak zsugorodott* .

¹⁸ Colin Mc Evedy and Richard Jones Atlas of .World Population History 344. old..

2.3.1. Az erdőtelen területek vonzó hatása a népesedésre.

....

A Kárpátmedence kedvező klímája, a kiváló talaj, valamint termőföldjének kedvező aránya az összes felülethez, (középeurópa legnagyobb erdőmentes területe), mágnesként vonzotta a migráció idején az új hazát kereső parasztokat, akiknek még alig állottak megfelelő szerszámok rendelkezésre. A neolitikumban még nem irtottak erdőt, csak bozótos, cserjés területeket, melyeknek helyét felégették. Anagyobb

fákat inkább megkerülték, csak ha elkerülhetetlen volt, vágták ki. A Kárpátokon belüli kedvező megtelepedési lehetőség következtében ott 1-3 ezer évvel korábban jelentek meg az ősparasztok, mint Európa nyugatibb vagy északibb területein. Minthogy 1 km²-re több művelhető terület jutott, mint a szomszédos erdősebb területeken, a Kárpátmedencében már az ősi időkben kialakult egy, a környezeténél nagyobb népsűrűség.

2.3.2. Magyarul beszélő népcsoportok kialakulásának lehetősége.

A többi migrációs betelepüléshez hasonlóan, a Kárpátmedencében is egy soknyelvű népi egyveleg telepedett meg. A kultúrhatások minden égtáj felől érkeztek, túlnyomóan azonban, kivált kezdetben, délkelet felől. Innen jött a Kőrös kultúra is, mely Délmagyarország területén alakult ki a Kr. e. VI. évezredben és ezer éven át tartott. Lakói gabonatermesztéssel, állattenyésztéssel és őstermeléssel foglalkoztak és a föld felszínén négyzet alapú házakat építettek, melyek zárt településeket képeztek. A korszak átmenet nélkül szűnt meg, de még a neolitikumban egymást követték az őskultúrák, részben egyidejűleg, a Kárpátmedence különböző tájain gyökeret verve. Néhány fontosabb kultúrhatás: Erdélyben a hieroglif szerű jeleivel feltűnő Vinca kultúra, azután a vonaldíszes kultúrák, a tiszai kultúra, stb. A réz és bronz korszakban további bevándorlók hatoltak be minden irányból a térségbe, magukkal hozva kultúrájukat. A bronzkor kezdetéig (Kr. e. 2000) a Kárpátmedence olyan mértékben megtelt földművelőkkel, hogy innen kezdve a lakosság egészére kiható nyelvi vagy etnikai változással nem számolhatunk.¹⁹ A Kárpátokon belüli lakható területeket, (legalábbis eleinte) a sokféle bevándorló utódai, egy nyelvileg is tarka konglomerátumot képező parasztság töltötte ki. A röghöz tapadó parasztság nem változtatta a helyét. A háborúk viharai, ha nem is nyomtalanul, de elsöpörtek fölöttük. A kisebb nyelvi csoportok lassan

¹⁹ mint lábj. 4.

eltűntek , és a honfoglalásig kialakult egy magyar többség , nagyjából azon a területen , amelyet mint XI. sz.-i állapotot Kniezsa is megjelölt , mint magyar területet (1. sz. melléklet.).

3.A Kárpátmedence paraszti népe a vaskortól az avarokig .

(Kr. e. 800- Kr. u. 560.) A 3. fejezet nem az ősi korszak történelmét ismerteti , hanem olyan epizódokkal és összefüggésekkel foglalkozik , amelyek a tankönyvekből kimaradtak , illetve a múltat tévesen ábrázolták Források hiányában kárpátmedencei őstörténetünknek csak egyes részeire lehetett rávilágítani . Ugyanezen okból nem lehetséges a magyar jelenlét kezdetének a meghatározása sem. A vaskortól a honfoglalásig tartó korszakban mindig uralkodott a nép felett egy idegen hatalom , és erről az uralkodó osztályról nevezték el a források a népet. Ezen dolgozat a célkitűzése a vaskortól kezdve a megtelepült , helyben maradó lakosság történetét az uralkodó hatalom mindent befödő históriájából kibontva bemutatni .

3.1. A római uralom előtti időszak . (Vaskor Kr. e. 800-tól)

3.1.1. Uralkodó népek (törzsek) a Kárpátmedencében a vaskorban .

A Kárpátmedence keleti területén a Kr. e. VI. századtól szkíta-kimér kultúrájú törzsek , később dákok , nyugaton a IV. századtól kelták helyezkedtek el , mindannyian paraszti néprétegek fölött uralkodtak .

3.1.1.1. A szkiták . Steppei kultúrájú nagyállattartó nép . Nagyméretű halomsírokban , az ú. n. kurgánokban temetkeztek . A szkíta hatalom tetőpontja a Kr. e. 6. sz. , amikor is Keletmagyarország egy nagykiterjedésű , lovasnomád vezetés alatt álló , népi konglomerátum részévé lett . A lakosság két osztályra tagozódása itt olyan határozott , hogy ott inkább kasztokról beszélhetünk : a királyszkítákról és a szolgaszkítákról .

3.1.1.2. A dákok , a trákok legészakibb népcsoportja. A rómaiak balkáni hódításai után észak felé húzódtak . Így kerültek a Kr. e. 2. sz. vége körül Erdélybe . A jellegzetes dák kultúra a Kr. e. 1. sz. előtt nem jelenik meg Erdélyben.²⁰ Egy várépítő , tehát uralkodásra berendezkedett törzs volt ²¹ . A források szerint az uralkodó kaszt tagjai süveget hordtak , amiért is őket sapkásoknak (tarabostes vagy pileati) nevezték , az őket kiszolgálók fedetlen fővel jártak (comati). Hatalmuk csúcspontján , Kr. e. 60 körül Burebista egyesítette a dák tartományokat a Kárpátok két oldalán és elfoglalta az addig a kelták uralma alatt álló Kárpátmedence nagy részét , így a (Dunántúl jelentős részét is).

3.1.1.3. Az illírek . Az illírek pannóniai nyomainak ismertetése előtt rá kell mutatni az illírek elterjedtségének eddigi téves megítélésére . Történelmi és etnikai szempontból Illíria az Adria keleti partján Al bániából kiindulva északnyugati irányban mintegy 35000 km²-nyi területet foglalt el . Kr. e. 300-35-ig önálló állam volt . A kis kiterjedés ellenére a fél Európában elterjedt kulturális nyomok alapján az a tévhit terjedt el , hogy a Balkánon , az Alpokon és a Dunamedencén kívül Lengyelorszáig és a Baltikumig mindenütt illírek települtek volna egykor²² . Ezt az elméletet a két világháború között neves régészek és nyelvészek tették magukévá²³ . A pánillír elképzelésnek két symposium²⁴ történelmi és antropológiai megállapításai vetettek véget . Ezek szerint a legfontosabb

Vékony Gá

²⁰ Vékony Gábor : Dákok , rómaiak , románok Akadémiai Kiadó , 1989. 65 . old .

²¹ Hatalmi és szentély központ Délerdélyben , Szászváros közelében . Id . Mű 78. old .

²² Ethnogenese europäischer Völker, Fischer Verlag ,1986. Itt : Die Ethnogenese der Illyrier aus der Sicht der Vor- und Frühgeschichte. S 56-60.

²³ Nyelvészek: Jokl , Pokorny és Krahe ; régészek : Pokorny és Pittioni.

²⁴ a) Symposium über die „ Ethnogenese europäischer Völker aus der Sicht der Vor-und Frühgeschichte und der Anthropologie „ Mainz 1982 okt .4 - 9. b) Symposium in Sarajevo 1964 Fischer Kiadó ,Stuttgart New York 1986 .Felelős kiadók Prof. W. Bernhard és Anneliese Kandler-Pálsson Universität Mainz

A kelták

„illír” kultúr emlék , az ú.n. urnamezős temetkezés , a legősibb illír területen (az Adria mentén) egyáltalán nem fordult elő . A symposiumok alapján levonható végső következtetés: a Balkán nyugati felén kívül sehol nem alakult ki összefüggő , területet kitöltő illír etnikum . Az urnamezős kultúra terjesztői nem illírek voltak . A pánillír elmélet nem tartható . Lehetséges, hogy Pannónia egyes területein a kelták érkezése előtt ők voltak a vezetők . Kultúrájuk nyomai a Dráva-Száva közén gyakori bbak . Kelet felé nyomaik ritkulnak , majd megszűnnek . Nyelvi maradványaik (substrát) elenyészőek . Ezekből legfontosabb a Balaton illír neve Pleso.²⁵ Néhány illír feliratú sírkő jelzi , hogy jelen voltak (valószínűen igen gyéren települve) a Dunántúlon is . Az illír elterjedés nagyságrendi túlbecsülésében nagy szerepe volt a kialakulás folyamatának . A rómaiak a dunai provinciák meghódítását Illíria bekebelezésével kezdték el a Kr e. III. sz.-ban , mert az illír kalózok miatt már nem tudtak az Adrián hajózni . Illíriából indult el Pannónia elfoglalása , és egy nyugati részterület elfoglalása után , kezdetben Pannóniát közigazgatásilag Illíriával összevonva „Illíriának” nevezték . Akésőbbi római történelem folyamán többször indult katonai megmozdulás és császárok hatalomra segítése Pannóniából , mely eseményeket általában illír megmozdulásnak²⁶ nyilvánítottak . Tovább növelte Illíria fogalomkörét az „ illír vámkörzet ” létrehozása , aminek következtében Illíriával egy vám tartományba tartozott az egész Dunamedence a forrástól a torkolatig . Illíria és Pannónia a rómaiak hatalmasra tágitott „Illíria” gyűjtőfogalma ellenére földrajzilag és etnikailag jól elkülöníthetők egymástól.²⁷ A görög felfogás szerint a két nép közötti földrajzi határvonal az Adria és a Duna közötti vízváltó . Az etnikai határvonal ettől a vonaltól kissé keletre húzódik , de a Balkán félsziget nyugati felén marad . Mind a két népnév etnikai gyűjtőfogalom . A pannonok az illírektől északra települtek és egyes törzseik az etnikai határtól messze északra is előfordultak .

3.1.1.4. A kelták . A halstatti kultúra idején , a Kr. e. V. sz-ban , nyugat- északnyugat felől kelta törzsek érkeztek a Dunántúlra , melyek eljutottak a Kárpátmedence nagy részére. Az illírekhez hasonlóan

ők sem képeztek terület kitöltő lakosságot , bár megtelepedésük az illírekénél sűrűbb volt . Régészeti tanúságok szerint a kelták Pannóniában vékony vezető réteget képeztek .²⁸ A La Tene kultúra idején (400-35-ig) újabb kelta csapatok érkeztek a Dunántúlra . Magasan fekvő helyeken sáncokkal és falakkal körülvett telepeket képeztek ki . Ezek a központok már városias jelleget (oppidium) mutattak , melyekből később a római kor városai is kifejlődtek . Civilizációjuk nem maradt el a rómainál , sőt azt néha , pl a vas feldolgozásánál , felül is múlta . Ők honosították meg a nemesített szőlő termelését Pannóniában . Az őslakók képezték az alsó népréteget²⁹ . A rómaiak előtt a kelták voltak Európa urai . A rómaiakkal szemben a kolonizációs néprétegük szétterítettsége, ritka népsűrűsége miatt nem tudtak ütőképes katonai szervezetet felállítani , ezért az ellenük folytatott harcban alulmaradtak .

3.1.2. Pannónia alsó néprétege a rómaiak előtti és alatti korban . Nyelvük (Tacitus szerint) a lingua pannonica .

Az eddigeből kitűnik (3.1.1.1-4.) , hogy évszázadokkal a római térfoglalás előtt a Kárpátmedencében hódítók uralkodtak a paraszti nép felett . Az ősparasztok nyelvéről a magyar történetírás nem akar tudomást venni . Az uralkodó osztályok pannoniai sírfeliratai alapján feltételezik , hogy akkor a Kárpátok koszorúján belül kelta vagy illír nyelven beszéltek . Síremlék állítás általában latin nyelven a felső népréteg kiváltsága volt . A nem latin sírfeliratok csak az uralkodó törzsek nyelvén találhatók . A parasztok csak több mint egy ezredév után jutottak el az

25
26

27 Mint lj. 19. Itt S. 56-58. Appian az Illíriumból kiinduló és folyamatosan növekvő meghódított terület állandó gyarapodásával magyarázza a hatalmas kiterjedésű közigazgatási egység létrejöttét .

28 Szántó Imre : Hévíz története. 27. old.

29 Mint lj 18 idézett mű : 183. old. A leigázott őslakosság kezdetleges jobbágyság formájában szolgált idegen urainak .

M. K. J. U. S.

8

Appianus

írásbeliségig . A vezető osztály nem volt homogén : a kelta többség mellett megfert egy korábban érkezett illír kisebbség is.

A legmegbízhatóbbnak elismert római történetíró , Tacitus , megnevezi a Germániáról szóló művében a pannonok nyelvét , a Pannonica lingua³⁰ -t , és pedig mint az os törzs nem germán nyelvét . Az osok német kutatók szerint a Dunakönyöktől és Váctól kezdve az Ipoly völgyét népesítették be keleti irányban³¹ . Tacitus idézett művében a limesen kívül települt markomannok és quadok szomszéd népeit is felsorolja . A limesen belüli törzsek nyelvével általában nem foglalkozik , azonban feltételezi , hogy pl. a budai oldalon , az Aquincum környékén letelepült arostok is az osokkal azonos tájnyelvet (sermo) beszéltek (Tacitus Germania 28) . A pannoniai törzsek nevei kelta hangzásúak , de általában helyekre, vidékekre vonatkoznak . Tacitus az osok mellett felsorolja még a cotinokat , akik „gall” (kelta) nyelven beszéltek (valószínűleg csak a vezetőik) és vasbányászattal foglalkoztak . A törzs szálláshelyét német források az osoktól északra , a Garam felső folyása mentén tételezik fel .³² Tacitus lingua pannonica-nak és nem lingua illyricának minősíti az osok nyelvét . Mint Itália szülőtte ismerhette az illír nyelvet , de a Kárpátmedencében az illirtől különböző pannon nyelv volt elterjedve . A római uralom előtti Pannóniáról tudósít a II. évszázad elején görög nyelven Alexandriából az egyiptomi Appianus³³ . (1. a 3.2.2. fejezet)

Appianus

3.2. A római uralom .

3.2. 1. Szlavónia eln evezése .

A római hatalom Kr. e. 35-ben a Dráva-Száva köze nyugati részének meghódításával kezdte meg Pannónia birtokbavételét . A Dunántúl mai területén nyugati és déli irányban túlnyúló területet a rómaiak nevezték el Pannóniának . A tartomány kelta törzsek fennhatósága alatt állt . Esetleg illír befolyás alatt állott a Dráva-Száva közének keleti része , amelynek lakóiról nevezték el Pannóniát . Ezen terület ellen indult Kr. e. 13-ban Ti berius hódító hadjárata , amely azután 11-ben az egész Dunántúl megszállásával fejeződött be . A kelták nem tanúsítottak ellenállást , annál elkeseredettebb volt a pannonok harca . Erre utal Tiberius kegyetlen bosszúja is , aki a fegyverfogásra alkalmas férfiakat rabszolgaságba ejtette (ez volt a második szolgaságba hajtás) , a többi lakost részben áttelepítette . A majdnem lakatalanná vált területet a későbbiekben rabszolgaságba kényszerített lakóiról nevezték el Sclavoniának . Ők voltak Szlavónia névadói és nem az 500 év múlva odaérkező szlávok , (akik akkor még az oroszországi őserdőkben tanyáztak) .

3.2.2. A pannonok nyelve , településeik és szervezettségük.

Az

illírek a Kárpátmedencében , hasonlóan Középeurópa más területeihez , sehol nem képeztek széles területet kitöltő néptömeget . (1.3.1.1.3.) A magyar történelemtudomány feltételezi , hogy a pannon nyelv illír volt , valószínűbb azonban , hogy csak a keltákat megelőző vezetőréteg beszélt illír nyelven . Tacitus tanúsága szerint a nép nyelve a lingua pannonica volt . (1.3.1.2.) .

Pannóniáról és népéről a Kr. e. I évszázadi időkről (Julius Caesar kora) a következőket írta Appianus (1. l. j . 28) a IX. könyv 14. fejezetében : A pannonok egy nagy nép a Duna folyó mentén . Területük a japodok törzsétől (az Alpok keleti kifutójánál , Szlovénia területén) a dardánokig terjed . (Bulgária északnyugati szegélyén települt néptörzs.) A rómaiak az illírekhez számítják őket . A pannonokat ismertté tette a szerepük a macedonok mellett . Fülöp és Nagy Sándor

³⁰Tacitus De Origine et situ Germanorum 43 A nyelv említésére a markomannok és quadok mögött települt törzsek felsorolásánál kerül sor . Tacitus nem illír nyelvűeknek nevezi az osokat , hanem olyan embereknek , akiket „a pannon nyelvük elárul” : „Osos pannonica lingua coarguit non esse Germanos”

³¹ Pauly Reallexikon XVIII 1581,1582

³² Pauly IV Az ókori vasbánya színhelye a Gömör-Szepesi Érchegeység lehetett .

³³ Alexandriai Appianus: Historia Romana .Művét 24 könyvre tagolja . Pannóniával a IX . könyv , az Illiriké foglalkozik .

korában az agriánusok (egy délpannon törzs) tettek nagy szolgálatakat a macedonoknak.

Ugyanennek a IX könyvek a 22. fejezetében állnak a következők is : Caesar korában a pannonok kb 100000 fegyverfogásra alkalmas férfi felett rendelkeztek , akiket azonban egy közös parancsoló hiányában soha nem lehetett összehozni . Appianus szavahihetősége feltételezi a szám valószínűségét , vagyis hogy már abban az időben legalább félmillió pannon éhett . További érdekes közlései a pannonokról : Nem városokban éltek , hanem majorságokban és apró falvakban egy-egy nemzetség . Nem volt semilyen szervezetük , még tanácsházuk sem . Egy archaikus állapotban , de függetlenségben élő földműves társadalom . Már Caesar be akarta hódoltatni őket , mert impériuma tervezett dunai tartományainak (elsősorban Dácia) meghódításához szüksége volt egy éléskamrára az Alpok dunai oldalán . (Appian véleménye). Caesar Kr . e. 53-ban el is indult a pannonok ellen , de nem tudta őket behódoltatni , pedig a pannonok akkor még nem ismerték a háborút . Caesar csapatai előlelmenekültek a környező erdőkbe . Caesar senkivel nem tudott tárgyalni . Bosszúból a rómaiak több napi járőföldnyi területen leégették a kiürített falvakat . A római impérium polgárháborús zavarainak következtében a hódító hadjáratra 40 évvel később , Augustus uralmának a végén , Tiberius (a későbbi császár) parancsnoksága alatt került sor . Ez alkalommal a pannonok igen kemény ellenállást fejtettek ki , de szervezetlenül . Legyőzték őket és az elfogottak nagy része római rabszolgaként fejezte be az életét ..

3.2.3. A pannon felkelés.

Pannónia leigázása után húsz év sem telt el , amikor Kr.u.6-ban az egykori ellenállás végérvényesen leigázottnak hitt gócéban , Sclavoniában lázadás tört ki . Egyidejűleg Dalmácia is megmozdult és az ellenálláshoz a római birodalom több pontján csatlakoztak . Ezidőtájt történt Varus légióinak a megsemmisítése Germániában . A rómaiak helyzete olyan súlyos volt Pannóniában , hogy Tiberius a kvádok elleni hadjáratát megszakította . Délre sietett , hogy az Itáliához vezető utat elzárja . A felkelés első évében a rómaiak inkább védekeztek , s közben közel voltak egy megsemmisítő vereséghez is . Augustus nagynak látta a lázadók betörésének a veszélyét Itáliába , amely ha sikerül , Róma néhezen lett volna védhető . A felkelés másik célpontja a szávaparti Sirmium , Pannónia katonai közigazgatási központjának elfoglalása volt . A lázadók egyik céljukat sem tudták megvalósítani . Talán azért sem , mert nem voltak egységesek és egymás ellen is hadakoztak . A Kr.u. 9-ig tartó háborúban³⁴ az egész birodalomból összevont 200000 főnyi római haderő győzte le őket . A rómaiak a pannonok leigázása után több mint 3 és fél évszázadon át tartották Pannóniát , de onnan továbbterjeszkedni már nem tudtak . (Dáciát az Alduna felől hódították meg.) Civilizációjuk magasabbrendűsége mágnesként vonzotta a környező barbár népeket . (Támadásra és betelepülésre.) A következő , (3.3.) fejezet a Római Birodalmon belüli , valamint a limes túl oldalán megtelepült , kevésbé ismert néptörzsek parasztjaira hívja fel a figyelmet .

3.3. A paraszti törzsek küzdelmei ..

Az I. századtól kezdve már előfordult , hogy egy-egynagyobb területen élő alsó népréteget nem az urakodó hatalom nevéen , hanem saját nevéen neveztek meg . Ilyen paraszti néprétegek a Kárpátmedencében:

- 1) A limesen belül , a dunántúli oldalon az I.-V. századig a pannonok . A limesen túl :
- 2) Az I. és II. században a burok . Elterjedés : az Ipolytól a Bánátig és Dácia erdélyi részéig .
- 3) A negyedik században a limigantes . Elterjedés mint 2) de Dácia nélkül
- 4) Az V. sz-tól a honfoglalásig az egész Kárpátmedencében a vulgares.

Feltehető , hogy ezek a néprétegek ugyanarra a paraszti etnikumra vonatkoztak .

3.3.1. Buri=burok (buren = parasztok) Tacitus szerint a burok a germánok sueb csoportjához tartozó nép , ami nem jelenti azt , hogy feltétlenül germán nyelvűek . Sueb egy nyelv-

34 Velleiusról l. 11 sz. lj.

Az ősi honok felkutatása a gombára

konglomerátot jelentett abban az időben³⁵. A Tacitus által említett *pannonul beszélő osok* is a sueb csoporthoz tatózhattak (1.3.1.2.) Az évezred első századának végén, mielőtt Traianus császár a dákokat megtámadta, Tapae mellett (Dácia szélén, a hadiút mellett) a búrok egy küldöttségét fogadta. A búrok akkor a dákok szövetségesei voltak és átnyújtottak egy nagy gombára írott latin szöveget, amely üzenet eltanácsolta a dákok ellen felvonuló Traiant Dácia megtámadásától³⁶. A búrok egy a Kárpátmedencében elterjedt paraszti nép³⁷ volt. A paraszt neve az ónémetben = *bur*. A nevet valószínűleg egy a burokkal egyidőben a Kárpátmedencében jelenlévő germán törzstől (pl a markomannoktól vagy a kvádoktól) kapták. A búrok a második évszázadban (a markomann háborúban) mint a kvádok és jazigok szövetségeseiként független népként szerepeltek³⁸. A buri az első parasztnép a Kárpátmedencében, amely a foglalkozása után kapta a nevét.

3.3.2. A limigantes-ről Ammianus Marcellinus³⁹ mint a jazigoknak alárendelt szolganépről emlékezik meg. Települési területük majdnem azonos a burokéval, csak másfél évszázaddal későbbi leírásban. A limigantes név létrejöttét a szarmata népcsaládhoz tartozó lovasnomád jazigok első évszázadbeli Alföldre történő betelepülése előzte meg. Miután a búrok eltűntek és helyüket a limigantes foglalták el, akiket a jazigok nem hozhattak keltről magukkal (mert a szolgák számbeli fölényben voltak). A jazigok valószínűleg fokozatosan (a III. sz. alatt) az uralmuk alá vonták az addig önállóan fellépő búrokat, (1. 34. l.) akiket azután *limigantes*-nek nevezték el (Ugyanakkor a búrok eltűntek.) A limigantes egyideig túrték az idegen uralmat, de a IV. sz. elején fellázadtak és jazig parancsolóikat elkergették. A IV. sz. közepén uralkodó II. Konstantius római császár hadsereggel indult a limesen túlra. A jazigok és kvádok Dunátúlra való részbeni áttelepülésének szabályozása után, majd (az elűzött jazigok tanácsára) a limigantes ellen fordult, akik akkor az Alsó-Tisza, ingoványos partjai mentén települtek. A császár egy büntető hadjáratot indított a rövideig független parasztok ellen. Ammianus szerint a hadjárat korának megfelelő kegyetlenséggel ment végbe. *Nemcsak a fegyveres ellenállókát ölték meg, de a menekülők nagy részét is. Nem álltak meg a csatatéren, hanem behatoltak a Tisza kiöntései között meghúzódó, kicsi, faházakból álló falvakba is. A házakat meggyújtották, a lángtengerből menekülő asszonyokat és gyerekeket, még az úszva menekülőket is, halomra gyilkolták*⁴⁰. A császár hadjáratának eredményes befejezése után a *Sarmaticus* dicsőítő jelzőt kapta. A legyőzöttekből az életben maradtakat széttelepítették a Duna mellé a Pannóniai oldalra. Egy későbbi összeütközés ugyanazzal a néppel: Ammianus leírásának *kivonata* a következő: „II. Konstantius császár téli pihenőre tért Sirmiumnál, mikor tudomására jutott, hogy a limigantes nép elhagyta a számára kijelölt települési területet és a közelben kóborol. A veszélyes helyzet rendezése céljából a császár erős csapattestekkel a Duna bal partjára vonult. A túloldalon nagy csapatokban gyülekeztek a barbárok. A császár követeket küldött hozzájuk, megtudakozandó milyen szándékaik vannak. Azok szolgálataikat ajánlották fel és áttelepítésüket kérték a pannon oldalra. Ezekután a császár a Duna túlpartján egy gátszerű földhányást létesített, amelyre egy szónoki emelvényt állíttatott. A folyón egy erős hajóhad őrködött. A császár az emelvényről egy barátságos beszédbe kezdett, (nem tudni mit mondott), amikor az egyik jövendőbeli alattvalója vad dühtől megszállva, egyik csizmáját az emelvényhez

³⁵Tacitus a népek besorolásánál többnyire a földrajzi helyzet és kevésbé az etnikum alapján döntött. Szerinte az Elbától keltre települt törzsek, mint pl kvádok, észtek, finnek, szarmaták, venétek (szlávok) a suebek népkeverékéhez tartoztak. Tacitus: Germania 43

³⁶Cassius Dio. Römische Geschichte 68.8.1. Lényeges itt a helymegjelölés: Tapae

³⁷Az északnyugaton letelepedett germán törzsektől az Alföldön át Dáciáig és a Bánátig voltak elterjedve.

³⁸Cassius Dio: Römische Geschichte 71.18.1 Bur békekötés Marc Aurellal; Cassius Dio 73.3.1. Commodus békéje a burokkal. Tehát a búrokat mindkét esetben önállóknak tekintették.

³⁹Ammianus Marcellinus: Rerum Gestarum. XVII. 12.

⁴⁰Ammianus Marcellinus: Rerum Gestarum XVII. 13.

vágta kiáltva „marha, marha”.⁴¹ Ez a barbároknál egy csatakiáltás⁴² A tömeg vad ordítózással rontott a császárra, aki egy lóra pattanva elmenekült”. Eddig Ammianus... A 42/c lábjegyzetben idézett magyarázat egyáltalán nem fogadható el, mert 1) II. Konstantiusszal szemben nem ó-irániak és nem jelenkori osszétok, de még a velük rokon jazigok sem álltak, hanem egy szolganép, akik talán egy szót sem tudtak iráni nyelven. A névándorlás korában egyik vándorló törzs sem vonzolt magával saját létszámát felülmúló szolgatömeget. A mukavégzéshez szükséges emberanyagot az új lakóhelyen terelték össze. *Nem harcra kész sereg* gyülekezett ott, hanem egy addigi uraitól megszabadult és földjéről a római katonaság által elűzött, éhező tömeg könyörgött ott a Pannóniába való betelepülésért. 2) Nem voltak harcias szándékaik, bár a császár megjelenése után *felizgatott állapotba kerültek*. Hogy megmozdulásuk *nem a császár személye ellen* irányult, ennek bizonyítéka az, hogy hagyták a hozzájuk közel álló, szónoklatba kezdő császárt (csizma dobásnyi távolságból) sértetlenül ellovagolni. 3) A tömeg fegyvertelen volt. *Alig védekezett a katonaság bosszúja ellen*. Az életükért való rimánkodás, vagy menekülés nem sokat használt. A katonák mindenkit megöltek, akit el tudtak érni. Beigazoltnak látszik, hogy *a limigantes már akkor használhattak magyar szavakat*. A néptörzs etnogenezise alapos vizsgálatot érdemel.

Több mint egy évszázaddal később, a hun uralom összeomlása után, a keleti gótok fiatal vezére (a későbbi Nagy Theoderiknak nevezett itáliai király) szétverte a *Beuga* és *Babai* vezérlete alatt álló szarmata (limigantes?) csapatot. Az említett szarmaták limigantes területen (Bánát) laktak.

3.4. A romanizáció kérdése.

3.4.1. Betelepítéssel, kolonizációval történő romanizáció.

Nagyobb mérvű betelepítésre (mint Dáciában) nem volt szükség Pannóniában, mert kielégítő volt a népsűrűsége. A Birodalomban a tudatos romanizálás a 25 évet szolgált, leszerelt katonák letelepítésével, az ún. dedukciós kolóniák létesítésével történt. (Földosztás+ római polgárjog adomá nyozása.) Galliában és más nyugati tartományban évszázadokon át létesültek ilyen kolóniák, míg Pannóniában csak 100 évig. Az utolsó dedukciós kolóniát a II. évsz. elején Traianus alapította.⁴³ A város neve Ulpia Traiana = Poetovio volt, jelenleg a szlovén Ptuj. A II. sz.-tól a légiós katonákat már nem romanizált területről, még később a barbaricumból verbuválták, így teljesen elégtelen latinságuk miatt a leszerelők már nem voltak alkalmasak a romanizálásra.

3.4.2. Egyéni alapon az I. sz. kezdetétől osztogattak római polgárjogot, elsősorban a törzsi arisztokrácia, pl. a földbirtokos osztály tagjainak, akik túlnyomóan kelták voltak. A III. sz.-ban (Caracalla alatt) minden szabadon született egyén római polgárnak nyilvánított. A

⁴¹ Ammianus latin szövege (Amm. Marc. Rerum Gestarum. XIX. 11. 10.) Visoque imperatore ex alto suggestu iam sermonem parante lenissimum meditanteque alloqui uelut morigeros iam futuros quidam ex illis furore percitus truci calceo suo in tribunal contorto "marha, marha", quod est apud eos signum bellicum, exclamavit.

⁴² Az ordibálás Ammian szerint csatakiáltás volt. A császár elmenekülését (hogy ne legyen nevetséges), halálveszéllyel kellett megmagyarázni. A „marha” magyarázata minden fordítónál más, csak egy pontban egyeznek: az idézett szó eltorzításában. Példák:

a) Blätter für das Bayerische Gymnasialschulwesenwesen, München 1973 „warrá-”nak, azaz wirr-warr = zürzavar-nak magyarázza.

b) Paulys Reallexikon XVII 2549. Sarmatae címszó „marrah-”nak érti, ami szerinte = hurrá

c) magyarul van értelme a „marhá-”nak, de egy magyar szót felfedezni a honfoglalás előtti korból az azt akkor kinyomtatni, egyszerűen megvalósíthatatlan volt. Ezért Mészáros Gyula 1937-ben a Népünk és Nyelvünk IX évf. 2. sz.-ban a jaziggal rokon ó-iráni nyelvben a *markha* szót választotta = halál, pusztulás. Egy másik változata az élő osszétból *margä* = pusztulás.

⁴³ Magyarország történeti kronológiája. Akad. Kiadó Bpest 1982. 24. old.

polgárjog tömeges elnyerése az általános analfabétizmus mellett a lehanyagló római uralomban természetesen nem hozott magával latinizációt. *A pannonok átvették a rómaiak előrehaladott mezőgazdasági kultúráját*, elsősorban a szőlő és a bors termesztés technikáját, a magas műveléses (karós, lugasos) módszert. Az ú.n. „*kontinuitás*” a Kárpátmedencében, legalább is mezőgazdasági technika területén a mai napig folyamatosan fennáll.

3.5. A népvándorlás kora : jazigok, germánok és hunok .

3.5.1. A jazigok . Az iráni eredetű jazigok a Kr. u. I.sz közepén szállták meg a Duna-Tisza közét . Ez a lovasnomád nép, mint a népvándorlás törzsei általában , a paraszti munkát helyben talált őslakosokkal végeztette el . Egy helyben talált parasztnépet (talán a burokat vagy azok néhány törzsét) kényszerítették munka szolgáltatásra. Az őket kiszolgáló parasztnép ,akiket ők limigantesnek neveztek (akik magyarul is beszélhettek, lásd 3.3.2.) Kr.u. a IV. sz. elején fellázadt ellenük és addigi urait elkergette⁴⁴. A lázadóknak a két évtizeden át tartó szabadság hatalmas véráldozatába került⁴⁵. A jazig jelenlét az avar korig követhető. *↑ mi ez?*

3.5.2. A germánok .

A vándorló germánokra különleges vonzóerőt gyakorolt a Kárpátmedence . A Kr. u. I. sz. tól a VI. sz.-ig tíz nagyobb törzs vándorolt át és tartózkodott a Kárpátokon belül (gyakran 100 évnél rövidebb ideig).Az első és a negyedik század között általában Skandináviából indultak el . Ezek a törzsek nem művelték a földet (kivételt csak a gepidák egy része képezett , de nekik is volt szolganépük) . Létszámuk ritkán érte el a hetvenezret .Kivételt képeztek a keleti gótok, akik valószínűleg a százezret is megközelítették . A Kárpátmedence germán lakossága hozzávetőleg következőképpen alakult : I sz .130,000 ; II . sz. 200,000 ; III sz 250,000 ; IV. sz. 350,000 ; V.sz.350,000 ; VI . sz. 300,000 ; azután 100,000 alatt . *A germánok rá voltak utalva az őslakók élelemtermelő munkájára* . Népsűrűségük (az őslakók nélkül) 1-2 fő/km² lett volna , vagyis az őslakók kikényszerített segítségével nélkül nem tudták volna harcra- hódításra berendezett életmódjukat továbbfolytatni . A germán: őslakos aránytól és a kizsákmányolás fokától függően alakult a megtelepült lakosság viszonya a germánokhoz ,amely a barátságtól az egymás elleni elkeseredett hadakozásig terjedt . A 3.5.2. fejezet elsősorban e két népcsoport együttélésének és viszállyainak történetével foglalkozik . Az itt következő táblázat rövidítéseinek magyarázata :A germán törzsek populációja :

A = alacsony = 40,000 fő alatt K = közepes = 40,000-70,000 M =magas = 70,000-100,000

A germán törzseknél a gepidák , a szkírek és a suébek esetében lehet többkevesebb beolvadást észlelni a Kárpátmedence őslakosságába .

10. Változat A törzs neve	A Kárpátmedencén átvonuló germán törzsek : Az átvonulás illetve a tartózkodás évszázada	Becsült létszám fő	Lakóterület (ország rész)
markomannok	I-IV	K	Vág és Morva vidéke
kvádok (suebek)	II-VI	K	Kisalföld- Ipolyvölgy ..
herulok	IV-VI	A	Kisalföld,Dunától északra
szkírek	IV-VI	A	Duna-Tisza köze északi része
gepidák	II-VI	M	Tiszántúl , Erdély, Bánát
rúgiaiak	V	A	Volt vandál terül. majd Alsó Ausztria
langobárdok	V-VI	K	Kisalföld , majd Dunántúl.....
nyugati gótok	IV- V	M	Erdély ?-Bánát
vandálok	IV- V	M	É .kel .Magyaro. és É. Erdély
keleti gótok	V	M	kb 100000 Dunántúl és Szlavónia

1

3.5.2.1. A germán népvándorlás rohamait a kárpátmedencei limes ellen a

44 Ammianus Marcellinus: Gesta Romana XVII.12. 18.

45 Ammianus Marcellinus XVII. 13.

markomannok és a quádok kezdték el. A római hatalom kevéssel Pannónia meghódítása után tervezte uralmának észak felé való kiterjesztését, de a pannon lázadás miatt ez irányú terveit feladta. A pannon felkelés vérbefojtása után még több ízben és hosszantartóan fellángolt az ún. „markomann háború”, de döntés nélkül, amiért is a területek megszállásáról a rómaiak végérvényesen lemondtak. A markomann háborúk alatt, de azokat megelőzően és később is Pannónia népének gyakran kellett elszenvedni a két germán törzs és a velük szövetséges jazigok betöréseit és dúlásait. A III. és a IV. sz. folyamán mind a három törzsből történt áttelepülés Pannóniába. 400 után a hunok elől menekülő és a Dunántúlon áthúzó vandálokhoz is sokan csatlakoztak. Attila halála és a nedaoi csata után a Kárpátmedencében még megmaradt dunai germánokat suebeknek (swebek) nevezték. Julius Caesar korában *sueb* volt a neve az Elbától keltre települt *keverék népességnek*. A III.-IV. sz.-ban *kevertsége miatt a Duna mentén kialakult népet is kevertsége miatt suevnek* nevezték, akik a következő évszázadok folyamán beleolvadtak az őslakosságba és annak részeként érték meg a honfoglalást.

3.5.2.2. A gepidák. A leghosszabb ideig (300 éven túl) a Kárpátmedencében élő germán törzs, melynek többsége önállóságának megszűnése után sem hagyta el addigi hazáját és a X. sz.-ig *fokozatosan beolvadt a befogadó őslakosságba*. A helyben maradás feltételezhető oka: a gepidák az egyetlen kárpátmedencei germán nép amelynek alattvalói között földművelők is voltak. Az őslakos parasztok a gepidák térfoglalása után is tovább dolgozhatták földjeiket, de új uraiktól⁴⁶ függőségben voltak. A gepidák a behódoltakat nagy részét felvették a szabadok és a katonaság közé. (L. Schmidt: Die Ostgermanen 544. old.) A régebben megtelepült parasztok a földművelő gepidákat az idők folyamán magukba olvasztották. A két, olykor többféle etnikumhoz tartozó parasztság kiváló egyetértésben élt egymással. Több ízben került sor a „bulgares”-ekkel közös harci vállalkozásra⁴⁷. Bulgares alatt a Kárpátmedencében a parasztok⁴⁸ értendők. A langobárdokkal vívott döntő csatát a gepidák 568-ban elvesztették. A nép már ekkor annyira kevert volt, hogy az etnikum nem volt meghatározható, kiirtásukra gondolni sem lehetett⁴⁹. A lakosság beletörődött a megváltozhatatlanba, azonban a megszállás sem volt erőszakos és egy bizonyos fokú jólét is kialakult⁵⁰. A vezetők az elveszett ütközet után külső országokba menekültek⁵¹, a nép egy része a Kárpátmedence parasztjai között talált menedéket, ahol még a IX.-X. sz. -ban is voltak szórányaik.⁵² A gepidák késői, Kárpátmedencében szétszórt települései nem avar betelepítésűek. Az avarok nem telepítettek senkit, sem a szlávokat, sem a gepidákat. A szétköltözés önkéntes volt. A gepidák nemzetük katasztrófája után őket megérintő környezetben húzták meg magukat. A nagyrészt felszívódott a parasztságba, melynek a magyar honfoglalás után is egy kis hányadát alkotta.

3.5.2.3. A hunok elől menekülő vandálok és nyugati gótok is átvonultak az Alföldön és Dunántúlon. Bár igen erős törzsek voltak, melyek később nagymértékben befolyásolták a történelmet (mindkét had feldúlta Rómát és jelentős államokat alapított), de néhány évtizedes jelenlétük a Kárpátmedence lakosságánál alig hagyott nyomot. A nyugati gótok kárpátmedencei átvonulásuk előtt néhány évtizedre a Bánát keleti dombos-hegyes vidékén is megállapodtak.

3.5.2.4. A 3.5. 2. alatti táblázatban *alacsony populációjuk miatt nem*

^{46a)} Dr Ludwig Schmidt: Die Ostgermanen. 544 old. A gepidák uralkodó rétege igen vékony volt.

b) Walter Pohl: Die Gepiden... nach dem Zerfall des Attilareiches 240-305. old. Itt 285. és 301.

Verl. der österreichischen Akad. der Wissenschaften, Wien 1980. Herwig Wolfram-F. Daim: Die Völker an der mittleren und unteren Donau...

⁴⁷ a) Ennodius többszörösen tudósít vulgares-gepida közös harcokról Sirmium környékén az V. sz. végéről. CCLXIII. V. 19-22, 25-27 és VII 28. b) Paulus Diaconus a Historia Romana-ban 488-ról XV, 15

⁴⁸ A "vulgares"-ről bővebben I. sz. lábjegyzet.

⁴⁹ Csallányi: Archäologische Denkmäler der Gepiden... Akadémia kiadó Bp 1961. 327. old.

⁵⁰ Mint Ij. 36. 346. old.. További cáfolata a gepidák kiirtásának: Csallányi 319. old.

⁵¹ W. Pohl mint Ij. 32b) 300. old.

⁵² W. Pohl mint Ij. 32b) 300. old és Csallányi mint Ij. 36. 357. old.

szerepelnek a viktovalok és a taifalok . A taifalok Moldvából költöztek rövid időtartamra a Bánátba . A viktovalok ugyancsak rövid ideig a kvádok szomszédai voltak .

3.5.2.5. A következő három kisebb germán törzs került hun fennhatóság alá : a szkírek , a herulok (vagy erulok) és a rugiaiak .

3.5.2.5.1. A szkíreket turkilingeknek is hívták , mely második név arra utal , hogy legalábbis egy keverék népességet képezhettek. Erről árulkodik az a körülmény is, hogy a szkír vezér Edeka, Attila tanácsadója ,csak tolmács közvetítésével értette a gótok nyelvét⁵³. A szkírek az egyetlen germán törzs ,amelyik a hunokkal együtt a nedaoi csata után keleti irányban hagyta el a Kárpátmedencét .

3.5.2.5.2. A rugiaiak előbb a vandálok helyére telepedtek a Kárpátmedence északkeleti részébe , majd a hun hatalom megszűnése után átvonultak Alsó Ausztriába ,ahol egy ismeretlen etikumú népet nyomtak el meglehetősen kíméletlenül . Odoaker , a szkír Edeka fia ismeretlen indítóoktól vezérelve sietett az elnyomók megbüntetésére . Herulokból toborzott haddal verte tönkre a rugiaiakat . Ezután a felszabadítottakkal és herul katonáival Itáliába vonult ,ahol egy új királyságot alapított . A kivonulás után Alsó Ausztria elnéptelenedett .

3.5.2.4.3. A herulok . Egy évszázadon át a Kisalföld keleti felén és az Ipoly völgyében telepedtek meg . Egy kisebb, de harcias, agresszív törzs volt ,amelyik a háborúskodásai miatt nem törődött a földműveléssel , ezért a tőle függő parasztokat keményen kizsákmányolta . Ezt az egyideig a függőségükben élő langobárdok a saját bőrükön is tapasztalták . Felkeltek ellenük és katonai erejüket megsmmisítették . A csata után a megmaradtak elhagyták addigi lakóhelyüket : egy részük visszaköltözött Skandináviába ,mások a gepidáknál találtak menedéket , a harmadik rész sok hányattatás után végül is az Illyricumban telepedett meg.

3.5.2.6. A keleti gótok is a hunok fennhatósága alatt álltak . A legerősebb népvándorláskori germán törzs , mely nem egészen két évtizedet töltött Pannóniában . Kizárólag zsákmányszerzésből éltek és az őslakók termelésének kihasználása nélkül nem tudtak volna hadakozni . *Kizsákmányolásuk Pannóniában nagyon kíméletlen volt :a 3-400,000 őslakosnak közel 100,000 megszállót kellett eltartani . A 17 évig tartó keleti gót uralom kifosztotta Pannóniát . A kirabolt tartomány lakói nem felejtették el a rajtuk esett sérelmeket : a keleti gótok kivonulása után az ellenük tobrzott katona-anyag forrása a pannóniai parasztság volt . Itáliában még 2-3 emberöltővel később is a gótok ellen harcoltak . A „vulgares” nép⁵⁴ háborúja a gótok ellen azok végső legyőzéséig ,vagyis az itáliai keleti gót királyság megszűnéséig tartott.*

3.5.2.7. A langobárdok . Az utolsó Kárpátmedencén átvonuló germán törzs . A többi népvándorlási törzshöz viszonyítva számuk közepes alattinak tekinthető, mégis történelmi szereplésük kiemelkedő: egy évszázadon belül legyőzték a herulokat és a gepidákat, végül megalapították az északitáliai királyságot . A langobárdok is rá voltak utalva az általuk megszállt területek szántóvetőinek élelmiszer termelésére, míg ők állattenyésztéssel és harcolással foglalkoztak⁵⁵ Kizsákmányolásuk nem volt a keleti gótokéhoz hasonlóan kíméletlen ,amit az is bizonyít , hogy a Kárpátmedencében létszámuk majdnem megkétszereződött . *Ok nem a természetes szaporulat volt , hanem a kivonulásukkor hozzájuk csatlakozó rokonszervezők tömege .(Közel annyian voltak, mint a langobárdok,vagyis 50,000 körül) . A langobárdokkal együtt 568-ban kiköltöző néptöredékek a következő törzsek részei voltak: gepidák ,jazigok , szarmaták , pannonok , vulgares , herulok⁵⁶ . Érdemes volna azután kutatni , hogy Paulusnál mi ben különböztek egymástól a vulgares és a pannonok ? A langobárdok rövid kárpátmedencei szereplésére gazdag archaeológiai leletek emlékeztetnek . Magyar szempontból mindezeknél fontosabb a langobárdok nagy krónikaírójának , Paulus*

⁵³ Edekaról bővebben számol be Priscus rétor az „Excerpta de legationibus Romanorum ad Gentes”ben , valamint Pohl a Hoops Reallexikonban Edeka címszó alatt . Edeka hun származású volt .

⁵⁴

⁵⁵ Dr Ludwig Schmidt : Die Ostgermanen 623. old.

⁵⁶ Paulus Diaconus : Historia Langobardorum II 26 .

Edeka

Diaconusnak⁵⁷ rátkhagyott írásműve: a **3.5.2.7.1. „Historia Langobardorum”**, mely két , a Kárpátmedence lakosságának kialakulását döntően befolyásoló körülményt rögzít : a) Paulus krónikájából az őslakosság paraszti mivoltára lehet következtetni⁵⁸ Német történészek hunokat vélték felfedezni a langobárdok éjjeli megtámadóiban , bolgár és magyar történelemírók pedig bolgárokat . Mindkét feltevés téves , mert a hunok és a bolgárok íjjal és nyíllal harcoló lovasnomádok voltak , akik éjjel nem tudták használni legfontosabb fegyvereiket . Ezen túlmenően az éjjeli támadás időpontja (német kutatók szerint) 425 és 446 közé esik (valószínűleg az első dátum reális) , amikor a hunok hatalmuk tetőfokán álltak és minden harcukban győztek . Valószínűtlen, hogy az éjjeli vérengzésnél súlyosan megvert és gyalogszerrel közlekedő langobárdok másnap, fényes nappal, egy lovon nyargaló hun (vagy bulgár) csapatot utólélni és megverni képesek lettek volna . Abban az időben még a legnagyobb ellenfelek , így a bizánci császárság sem mertek a hunokkal megütközni , inkább fizették évről-évre a hatalmas sarcokat . Bolgár és magyar történelemírók még korábbra teszik az éjjeli csatát *protobulgárokkal* , vagyis a csetepaté kétszázhatvan évvel megelőzte volna a dunai Bolgárország kialakulását , amely időpont előtt a Kárpátmedencében nem lehetett szó bolgár jelenlétről⁵⁹ Paulus „vulgares”- re , azaz kárpátmedencei parasztságra célzott a langobárdok ellenfeleinek leírásánál . Ha a langobárdokkal viaskodó ellenfelet parasztsággal helyettesítjük , akkor az emlékezetes események forgatókönyve megvilágosodik : 1) A „vulgares” szó a III . sz.- ban tömeget , sokaságot , közönséges népet , csöcseléket jelentett⁶⁰ , a IV és V sz.-ban pedig egy addig még nem ismert népet . 2.) Az éjjeli támadók népe fegyveres összetűzésben járatlan volt , de alapos helyismerettel rendelkezett : valószínűleg a *környéken élő parasztságból* . A parasztságból támadtak az alvó langobárdokra , mert előző napon a folyón való átkelést csak az átkelőhelyet őrző amazonok⁶¹ (valószínűleg az éjjeli támadók hozzátartozói) *legyikoása árán tudták kieroszakolni* . 3.) Jobb fegyverzetükön és harcedzettségükön túlmenően azért is tudtak a langobárdok nappal győzni , mert az *éjjeli meglepetés* előnye nem állott a parasztságot odalán⁶² .

3.5. 2.7.2. Egy magyar szó a VI. századból Paulusnál : „feld” (=föld). A föld Paulusnál ugyan „feld”-nek van írva , de idézőjelben , mert a középkori latinban az „ö-” re nem volt betű . A Historia Langobardumot a Paulus kora utáni évszázadokban legalább százszor leírták , de a „feld” mindig idézőjelek között állt . Sőt az egyik kódexmásoló „fueld-”-nek írta le ezt a szót . Tehát tudták , hogy a szó *nem német* és nem mezőt (feld) jelent , amit Paulus maga is hangsúlyozott , amikor népének Magyarországra érkezését a következően írta le : „ Egressi quoque Langobardi de Rugiland, habitaverunt in campis patentibus, qui *sermone barbarico* „feld” apellantur.” Magyarul „A langobárdok „ Rugiland-”-ot (Alsó Ausztria a Dunától északra) is elhagyva tágas mezőkön tartózkodtak , melyet a *barbárok táji nyelvén (sermone barbarico)* „feld-”-nek hívták . Német részről elfogadták , hogy Paulus „feld-”-je *nem német szó* , mert őket nem kötelezte a magyar történelemírás hitvallása : „ *A honfoglalás előtt nincs magyar szó a Kárpátmedencében* .” Ludwig Schmidt , a XX .sz. első felében élő német történész tovább ment⁶³ : szerinte a „feld” a magyar Alföldet jelentené , mert a langobárdok rövid ideig ott is tartózkodtak . A langobárdok huzamosabb laktak a Kisalföldön a heruloktól függőségben .

57

58 Historia Langobardorum I 16-17 : Egy folyón való átkelés után a langobárdok alvó táborát éjjel „vulgares” fegyveresek támadták meg , akik az alvók közül sokakat megöltek és a király maga is meghalt .

59

60 Heinrich Kunstmann " Über den Namen der Bulgaren" c. írásában a "Die Welt der Slawen" c. folyóirat 1983.évf. 128. old .hivatkozik régi latin szótárak értelmezésére. Ugyanott tovább "vulgares a IV és V sz.-ban a barbarikum addig névtelen népeire vonatkozott "

61 A szármataknál az előző évszázadokban a nők a férfiakkal egyenrangú katonai szolgálatot teljesítettek .

Paulys Reallexikon Sarmatae 2543-44

62 A „pannonbulgárok”-ról részletesebben l . a 3.6.3.3. (bulgárok és pannonbulgárok) c. fejezetben .

63 Ludwig Schmidt : Die Ostgermanen ,588. old. " Die Langobarden , diesich im "Alföld" niedergelassen haben" .

a hunoknak, és teljes katonai erejük a hunok rendelkezésére állott. Atilla haláláig a behódolt törzsek a hunok vazallus-szövetségesei maradtak. A IV. század első felében a hunok voltak (a germán törzsek támogatásával) Európa vezető hatalma. Ha Atilla halála nem következett volna olyan hirtelen be, akkor bizonyára ők vették volna be Rómát 455-ben és nem a vandálok. (l. 57 sz. lábjegyzet.)

3.5.3.2. A hun hatalom. Szervezet, kiterjedés és a fennállás időtartama.

A hunok nagyhatalmi pozíciója kilenc évtizeden át tartott, melynek tetőfokára az utolsó évtizedben, Atilla uralkodása alatt emelkedtek fel. Ebben az időszakban a hunok addig el nem képzelhető sarcot húztak a római és bizánci birodalom kincstáraitól. Talán a 447-ben a római uralomtól kicskarta mintegy 3000 kg arany volt a legnagyobb évi zsákmányuk⁷¹. A hun birodalom a Volgától a Dunáig terjedt, amely hatalmas térségben archaeológiai nyomok alapján 3 hun góc (hatalmi központ + nomád település) mutatható ki: 1) A Don és a Volga között; 2) A Havasalföldön; 3) A Duna-Tisza Közén. A három gócban együttesen 100000-nél kevesebb hun tartózkodott.⁷² A Kárpátmedencében 50 évig tartott a hun uralom, mely a Dunántúl nyugati felére nem terjedt ki. A Kárpátmedence parasztnépe a hunoktól függő germán törzseknek szolgált. (A források egybevágó megállapítása szerint). A hun fennhatóság alatt álló területet nem nyomasztó katonai megszállás, hanem egy „nemzetközi” arisztokrata udvartartás, az ún. λογαδεσ⁷³ (logades = kiválasztott emberek) tartotta össze. Itt jelen voltak a Kelet- és Nyugatrómai Birodalom emigránsain kívül a szövetséges germán törzsek vezérei és a hun vezetők. Különösen itenzív volt ezen tanácsadó testület hatása Atilla életében, első sorban az ő személyes charizmája következtében. Többek között ezért omlott össze a Hun Birodalom Atilla hirtelen halála után. Uralkodása végén Atilla a nyugatrómai birodalom ellen hatalmas hadsereggel vonult fel. A hadjáratot rómaiaktól átvett hadvezetési taktikával és nem a bevált gyors hun rajtaütéssel vezette, ezért nem tudta a katalauni csatát megnyerni.

3.5.3.3. A hunok a magyar nemzeti öntudatban.

Magyar történetíróink az árpádkortól a XVIII. századig históriájukat általában a hun-magyar rokonsággal és a hunok rövid, de dicsőséges kárpátmedencei (európai) történetének leírásával kezdték. A hunok tündöklése történelmünk komorságát enyhítette és a hun-magyar testvériség nemzeti öntudatunkat nem kismértékben emelte. Az újkori történetírók tudják, hogy a magyarság a finn-ugor népcsaládhoz tartozik és az ócsuvas nyelvű, török etnikumhoz tartozó hun népnek nem testvére, legfeljebb távoli rokona. A magyar szájhagyomány világában azonban a hun testvériség tovább élt. Mondáink telítve vannak hun emlékekkel: csodaszarvas, Hunor és Magor, Isten kardja, Csaba királyfi stb. A tulajdonnevek körében is megmaradtak az ősi nevek, mint Atilla, Csaba, Ildikó stb. Az okokat kutatva nyilvánvaló, hogy a kárpátmedencei 50 éves hun-magyar együttélés rövid időtartama nem magyarázza a hun emlékek mély beágyazódását a magyar tudatba. A 100 évvel később kezdődő két évszázadnál tovább tartó avar uralomnak alig maradt emléke. Talán néhány török szó, melyeknek avar eredete több mint kétséges. Sokkal több csuvas-török származású szó tarkítja nyelvünket. A honfoglalók lovasnomád életvitelüket csuvas-török néppel (pl. hun) való hosszabb együttélés folyamán sajátították el. A mese- és monda-világ másfél évszázados emlékezése jelzi, hogy a magyar nép hunok iránt táplált vonzalma okának kiderítése fontos kutatási feladat. A steppe temetőinek tanúságtétele alapján⁷⁴ ott évszázadokon át finn-ugor és -török etnikumú csontvázak a temetőben keverve találhatók

ezután Gibraltárnál hajóra szállva (429) áthajóztak Afrikába. A vandál királyság megalapítása után ők is megszállták Rómát (455). Az északafrikai vandál királyságnak 533-ban a bizánci hatalom, nevezetesen Belizár keletrómai hadvezér vetett véget.

⁷¹ Mint a 61. l. 137. o.

⁷²

⁷³ O.J. Maechen-Helfen: Die Welt der Hunnen. Hermann Böhlau Verlag. 1978 Wien. 146. o.

⁷⁴

Tehát két vulgares (= (bulgares) nép élt egymás mellett a) nyugaton a kezdetben vulgaresnek hívott kárpátmedencei bulgárok. b) keleten a fekete tengeri (pontusi) bulgárok. Ők voltak a dunai Bulgária meghódítása után a bulgárok. (680 után.). A kárpátmedencei germánok csetepatéiban és az itáliai gót háborúban (már a 800 km távolság különbség miatt is) bizonyára a kárpátmedenceiek vettek részt. Az avarok bizánci hadjárataiban szereplő bulgárok csakis a Kárpátmedencéből származhattak, mert a hadjáratok időtartama alatt (582-626) az akkor protobulgároknak nevezett pontusi bulgárok a türk, később a kazár birodalom fennhatósága alá tartoztak. A dunai Bolgárország megalapításáig (680) a krónikákban szereplő bulgares általában a kárpátmedencei parasztokból verbuvált katonák tevékenységét jelezte. A thráciai hadakozások mozgatói viszont lehetnek pontusi bulgárok.

3.6.2. Kárpátmedencei vulgares jelenlét az V-VII.sz-ban (632-ig).

A forrásokban leírt eseményekből az itt következő felsorolásban csak a kárpátmedencei vulgares nép feltételezhető tevékenységei vannak megemlítve. Latin szerzők „bulgaresi”, görög írók „hun”-jai. (A thráciai összetűzések nem, mert azok a pontusi bulgárokhoz is kapcsolódhatnak.)

425. A langobárdok alvó táborát vulgares támadták meg. Paulus Diaconus Historia Langobardorum I. 16-17.

471 a gepidák és vulgares elfoglalják Sirmiumot. Paulus Diaconus : Historia Romana XV 15.

488-504 gepida, vulgares-keleti gót küzdelmek Sirmiumnál. Cassiodor Cronica 504

V. sz. vége. Keleti gótok harcai a gepidákkal és „vulgares”-el. Ennodius CCLXIII VII 28-35 206, 30-207, 29, 25-27.

513-15 A Vitalian féle felkelésben Vitaliant Anastasios császár ellen hunok (=vulgares) és bulgárok segítik. Joh. Malalas 402,3-7 ; 405,5-9

530 Jordanes herul-bulgár sorozatos közös támadásokról számol be Illíria ellen. Hist. Romana 363. 47.20-22.

533. 500 nyílászó (íjjász) „hun”-t (vulgarest) és massagetát +400 herult Sinnion és Balas vezetése alatt behajóztak Afrika felé. Prokop : De Bello Vandalico I 11,5-12 11,7.9.

540 Kosmas Indikoplektes (Kiadta E.O. Winstedt Cambridge, 1909. 119.old.) Dalmácia és az Illiricum megkeresztelt népeiről ír. Megkeresztelt herulok és bulgárok egymás mellett éléséről számol be. 544-45. „Hun” (vulgares) rablóhadjáratok Illiricumban. Prokop Hist. arc 21,26-29.

548. Kampaniában bizánci zsoldban álló bulgárok árulása keleti gótokkal szemben. ..

Marcellius Comes Additamentum zum Jahre 548, 1, 108,18-20

552. A gót háború befejezése előtt „hun” (vulgares) zsoldosok harcoltak az Itáliába behatoló frankok ellen. Agathias : Historiae.

568. Mikor a langobárdok Pannóniát elhagyták, hozzájuk pannon, vulgares.... törzsek csatlakoztak Paulus Diaconus : Historia Langobardorum II .26 .

599 Priskos bizánci hadvezér diadalmas hadjáratánál a Duna-Tisza közégig hatolt be avar területre. Theophylactus szerint foglyul ejtett 3000 avart, 4000+2200 egyéb barbárt és 8000 szlávot. Ugyanebben a forrásban 30000 bánáti gepida lemészárlásáról is beszámol Theophylactus.⁸¹

⁸¹ Wlter Pohl : Die Avaren 156 -157. old.

617. A kagán egy hatalmas ostromló sereget küld Thessalomike ellen. Johannes Stauracius

Duna környéki barbár nép szállott táborba ellenünk....a nép maga hun is bolgár is.⁸²
 626. Az utolsó nagy (nemzetközi) avar hadjárat. Hatalmas avar, perzsa, szláv, bolgár
 (vulgares)⁸³, gepida sereg sikertelen Konstantinápoly ostroma
631/632. Vulgares felkelés Pannoniában az avarok ellen.

A Konstantinápoly ostromában a „Chronicon Paschale” 717. old. említett, Bizánc ellen felvonuló, 30000 lovas (a bizonyára eltúlzott szám esetében is), csak a parasztság felfegyverzésével jöhetett 626-ban létre⁸⁴. A sikertelen konstantinápolyi ostrom után általános elégedetlenség tört ki az avar birodalomban. A szlovéniai Samo által vezetett különválás mellett a cseh-morva térségben is lázongás volt. Erőteljesebb volt a szláv megmozdulásoknál a birodalom belsejében a vulgares felkelés az avarok ellen. Az avaroknak csak végső erőfeszítéssel sikerült ezt a lázadást elfojtani (632-ben)⁸⁵, azonban 9000 „bolgár”-nak családotól menekülnie kellett⁸⁶. Ekkor tört meg az avar hatalom katonai ereje, és többé nagyobb hadműveletre nem voltak képesek.

Az elmenekült vulgares családok Dagobert frank királynál találtak menedéket Bajorországban. Nem sokáig pihenhettek, mert egy éjjel, királyi parancsra midnyájukat legyilkolták. Csak 700 család menekült meg, akik Alciocus vezetésével Walluc vend vezérnél telepedtek meg.

8.változat **6.3. 632-től a honfoglalásig terjedő időszak.** Rohonc, 00.aug.27

3.6.3.1. A paraszt társadalom megerősödése a Kárpátmedencében.

A konstantinápolyi kudarc után az avar birodalom népei addigi életmódjukat szükségszerűen gyökeresen megváltoztatták. Megszűntek a hadjáratok és az abból származó jövedelmek. A népvándolás alatt és az avar uralom elején a 3.6.2.-ban felsorolt időpontokban, sűrű egymásutánban vulgares segítséggel végrehajtott rablóhadjáratok ezután már nem fordulhattak elő. A sírokban megritkultak a harcos multa emlékeztető fegyver adományok és a lovas temetkezések. A másvilágra szóló útravalók gyakran csak a paraszti életvitelhez szükséges szerszámokból állottak. Az eltemetettek nem harci sérülések, hanem nehéz fizikai munka és betegségek nyomait viselték. Nagy, nemzedékeken át használt temetőbe temetkeztek⁸⁷. A holtak elrendezése a temetőkben demokratikusabb volt, mint a magyar honfoglalás után. Az avar korban a gazdagabb népréteg még a szegényekkel egy temetőben, de azoktól elkülönítve temetkezett⁸⁸. *A honfoglalók és közvetlen utódaik mindig a népi temetőktől távol*,⁸⁹. A népsűrűség gyakran felülmúlta a honfoglalás korabeli települési sűrűséget⁹⁰⁻⁹¹⁻⁹²⁻⁹³. Archaeológiai nyomok bizonyítják, hogy *késő avar időkben*

⁸² Szádeczky Kardoss Samu: *Az avar történelem forrásai I.* 120. old. Magyar Östörténeti Könyvtár, Szeged 1992.

⁸³ Theopanes 6117 315. 2-16

⁸⁴ Az avarok első feltűnésénél „csak” a krónikákból már ismert, toposzként ható 20000 lovasról volt szó.

⁸⁵ Walter Pohl: *Die Avaren* 269 old.

⁸⁶ Fredegar 4, 72. 242. old.:

⁸⁷ Temetők 1000 feletti sírszámmal többszörösen előfordulnak. Közelükben 300 (vagy azon felüli) lakosságú falunak kellett állnia. Példák: Kölked, Zsély (Zelovce, Szlovákia). A tiszafüredi temetőben 1300 avar kori csontvázat találtak.

⁸⁸ Zsély (=Zelovce), Szlovákia, Szentpéteri. *Acta Arch. Hungarica* 37. évf. 79-110 és 147-184 old.

⁸⁹ W. Pohl: *Die Avaren*. 290. old. Kétségtelen voltak nagy faluk is. (Bécsi Medence, Kőrösök vidéke)

⁹⁰ Bécsi Medence I. l. 84 W. Pohl.

⁹¹ Bálint Csanád: *Die Archäologie der Steppe*. Böhlau Verlag Wien, Köln. 1989. Néhány vidéken

megtelepült és mezőgazdasággal foglalkozó lakosság élt a Kárpátmedencében.⁹⁴ A falvak helyén talált kenyérsütő harangok⁹⁵ és fedeles fazekak általános megtelepedettségre utalnak.

Az avar uralom utolsó másfél évszázadában a háborús cselekmények elmaradása következtében a paraszti települési területek kiterjedtek. Bizonyos területeken késő középkori kárpátmedencei népsűrűséggel lehet számolni⁹⁶. Keletről érkezett nomád törzs erőszakos fellépésének nyoma sincsen. Erre az időszakra esik a griffes övgarnitúrák nagymértékű elterjedése a Kárpátmedencében.

3.6.3.2. A griffek korszaka.

Rohonc, 2000. aug. 27

A régészeti helyes elnevezés „griffes-indás kultúra”, azonban mivel ez a fejezet kizárólag a griffekkel foglalkozik, rövideg kedvéért a következőkben általában csak a griffek említése történik.

3.6.3.2.1. A griff a mitológiában és az ókor krónikáiban.

A griff, ez a különös, oroslán testű és madár fejű mondai lény, az európai kultúrák bölcsőjéből indult és terjedt el Európában. A kiindulási terület: Egyiptom, Babilonia, Perzsia, Szíria, Fönícia, Palesztina (elsősorban a szumér és az egyiptomi kultúra)⁹⁷ volt. A meselény már a Kr. e. IV. évezredben 1) a legyőzhetetlen erő és hatalom⁹⁸ megtestesítője volt, ezért szobra a templomok és paloták öreként állott a bejáratnál. A Kr. e. VIII. sz. tól 2) fontos a szerepe a halottak kultuszában A Közelkeletről terjedt át a keleti görög térségbe⁹⁹. Innen került a Kr. e. IV. századtól a görög (Hugo Brandenburg és Falko Daim)¹⁰⁰, szkíta¹⁰¹, és később a bizánci kultúrákba, amely térségek

(pl Tiszavasvári, Kiskőrös, Komárom) a jelenlegi települések környékén néha 10 avar temetőt is találtak, amiért ezen települések népsűrűsége a kora-középkori értékekkel egyenlőnek vehető. 166. old. 29. lj.

92 Szőke Béla: Zur awarenzeitliche Siedlungsgeschichte des Körösgebietes Acta Archaeologica Hung. 191. old. A Körösök mentén az általában kicsiny falvak száma az avar korban csaknem kétszerese az árpádkorinak.

93 W. Pohl id. mű 317. old. Nagy Károly a pannoniai hadjratánál a Kisalföldön sűrűn lakott területeken, kicsiny falvakon, kisparaszti települések között haladt át.

94 Bálint Csanád nyolc helyen talált csontok alapján összeállított statisztika alapján kimutatta, hogy a marhacsontok aránya átlag 60% felett volt (lőcsontok 10%). A marha csontok magas aránya feltétlenül megtelepült lakosságra utal. Id. mű 167. old.

95 A sütőharang az Alföldön ma is elterjedt búbos kemence elődjének tekinthető. A sütőharang egy égetett agyagból készült búra, mely a tűzhely egész felületét lefödte. Használata előtt a tűzhely lemezét átforrósították. Erre került a sütnivaló és föléje a sütő harang, amit még parázssal betakartak. Bálint Csanád Id. mű 165. old.

96 Ha az avar kori sírokat kizárólag a késő avar korra kelteznénk, akkor bizonyos jól megkutatott vidékeken (Tiszavasvári, Kiskőrös, Komárom), ahol a mai település környékén nem kevesebb mint 10 avar temető fekszik, a sírok száma után egy későközépkori lakosságszámot kapnánk. Bálint Cs. Id. mű 166. old. 29. l. ábj.

97 Hugo Brandenburg: Reallexikon für Antike und Christentum XII. kötet 951. Címzó: Greif.

98

99 Falko Daim: Der awarische Greif und die byzantinische Antike. Österr. Akad. der Wissenschaften 1990. 275.-293. old.

100 Mint l. j. 97 955 old.; ugyanúgy Falko Daim l. j. 99. 279. old. Sok klasszikus eredetű motívum lép

fel, mint pl szőlőinda, bőségszaru stb és jelenetek, mint a delfinen lovagló nimfa stb amelyek

bármelyikéből a Kárpátmedencébe való átvétel közvetlenül megtörténhetett. A griffeket a szkíták is tisztelték, alakját valószínűleg a görög mitológiából merítve. A mondát Herodotos¹⁰², majd 900 évvel később az Attila udvarában a bizánci császárság követségében járó Priskos¹⁰³ is leírta: Az Óceán mellett az aranyat őrző griffek állandó harcban voltak a szomszédságukban, az északi végeken lakó „hyperbore-” ekkel és az egyszemű „arimaspe-”-kel. Priskos szerint az avarokat is griffek üzték el Óceán melletti lakóhelyükről. A griff kultusz a Kr.e. IV. és a Kr. u. III. sz. között volt a legerőteljesebb. Tiszteletük a bizánci időkre is kiterjedt, bár akkor a keresztény hit megerősödése után inkább csak hajdani tekintélyük emléke maradt.

3.6.3.2.2. A kárpátmedencei griff.

3.6.3.2.2.1. Az elterjedés idő- és térbeli határai. A griffek a Kárpátmedence honfoglalást megelőző korszakának legfontosabb, jellegzetes és majdnem kizárólagosan erre a területre vonatkozó archaeológiai emlékei. A korabeli temetők feltárásánál a keltezés az eltemetettek övcsatjain a griff dönti el a legbiztosabban. Az avar korszak előző pontban (3.6.3.1.) vázolt társadalmi átalakulása kétségtelenül a 626. évi (konstantinápolyi) vereség után, pontosabban az avar birodalomban lezajlott lázadások azaz 636 után állott be. A társadalom átalakulása archaeológiai alapon is nyomon követhető: csakis ezen korszak Kárpátmedencei temetőiből kerültek elő az avar korra annyira jellemző griffes övgarnitúrák. A griff ábrázolás a VII. században, több mint fél évszázaddal az avarok kárpátmedencei beáramlása után kezdődött, és a VIII. sz. folyamán, jóval az avar uralom megszűnte előtt ért véget. Az időbeli elhatárolódás alapján is kimondható, hogy a griffek valószínűleg nem avar hatásra terjedtek el.

A földrajzi határ a Kárpátmedence hegykoszorúja, nyugaton a bécsi medence nyugati határa.

3.6.3.2.2.2. Hogyan kerültek a griffek a Kárpátmedencébe?

A) Az eredet megoldatlan kérdései.

- 1) A gyors és széleskörű felbukkanás elmúlt idők mondáit sejteti, melyek a Kárpátmedence népénél már jóval az avarok érkezése előtt ismertek lehettek¹⁰⁴. A mondai lényt valószínűleg nemcsak a szájhagyomány őrizte meg az utókor számára, hanem valamilyen meglévő, a képzeletet egységesítő ábrázolás is (pl varrott kézimunka)¹⁰⁵. Lehetséges az is, hogy az időtálló bronzöntvény- övdíszek megjelenése előtt múltó anyagból készült griff képeket helyeztek az eltemetettek mellé.
- 2) A szigetszerű kárpátmedencei elterjedés a VII- VIII századokban.¹⁰⁶
- 3) Időbeli, több száz, talán ezer éves eltolódás az átadó (görög vagy szkíta) kulturákban mutatkozó legnagyobb elterjedtség és a kárpátmedencei virágkor között.
- 4) Demográfiai ellentmondás: A griffes övdísz nem lehet a Kárpátmedencébe behatoló néhány ezer (l. lábjegyzet avar harcok hagyatéka). Az avar kor lefedi ugyan a griffek korszakát, de nem azonos azzal. Lehetetlen elképzelés a hatalmas és feltáratlan „avar” temetők eddig ismert¹⁰⁷

antik európai eredetre utalnak.

¹⁰¹ Falko Daim a szkíta művészetből való átvételre Alföldi Andrásra és Fettich Nándorra való hivatkozással a 275. old; l. még Erdélyi István

¹⁰² Herodotos 4, 32

¹⁰³ Priskos 30. töredék

¹⁰⁴ Peter Stadler: A griff-motívumot régészeti emlékek hiánya esetén is a népi hagyományok hosszú időn át életben tarthatták.

¹⁰⁵ F. Daim id. mű 285. old.

¹⁰⁶ Századokkal korábban létező kulturális kapcsolatokra mutat, melyek során egy a griffekhez kapcsolódó mondanakör alakulhatott ki.

¹⁰⁷ Makkay János 1993-ban „A magyarság keltezés-” ében közzétett (45.old.) 50000 feltárt avar sírt

50000 sírját (a jéghegy csúcsa) a 20000 bejövő avar¹⁰⁸ (felfelé kerekített toposz gyanús szám) eltemetett utódjaként elismerni. A Kárpátmedence magas avar kori populációja ókori források¹⁰⁹ és jelenkori archaeológiai utalások¹¹⁰ alapján becsülhető: az avar kori *griffes-indás kultúra hordozóinak száma bizonyára meghaladta a fél milliót*. A kultuszt az avarok is átvehették, de az „avar” sírok griff övdíszes eltemetettjei túlnyomó többségben a Kárpátmedence őslakóiból kerültek ki.

5) A griff korszak *elmulása*, hasonlóan a *kezdétéhez*, egy még tisztázatlan kérdés. A korszak folyamán fellépő archaeológiai változások okai sincsenek még kiderítve. Több kutató, így *W. Pohl* és *Bálint Cs.* is a divat változásaira gondol, azonban az okok valószínűen mélyebben fekvők. A VII. században, a konstantinápolyi kudarc után, belső megrendülések után a hatalmi struktúra is megváltozott, talán az őslakók az addiginál nagyobb szabadságot nyertek. A kérdések alapos vizsgálatot érdemelnek.

1. B) A griffes övdísz eredetének lehetséges területei.

1.) **Közel Keletről való eredet a hellén kulturákon át a legvalószínűbb.** A kárpátmedencei népek a hellenisztikus kultúra virágkorában, a Kr. e. IV-III. században *nem volt szükség közvetítőre*, mert érintkezett a makedon birodalommal. Természetesen iráni (sassanida) vagy *szkíta* átadás a szkíták keletmagyarországi uralma alatt ugyanúgy közvetlenül mehetett végbe. Az avar kori temetőkben gyakran előforduló griffes övgarnitúrák útját nem lehet követni, mert azok közvetlen előzmény nélkül egyszerre jelentek meg a VII. sz. közepén, és tűntek el a IX. sz. első felében. *Terjedési irányukat sem lehet követni*, mert a szomszédos területeken hiányoznak a nyomok és ókori gyakoriságuk (beleértve a bizánci birodalmat is) soha nem volt a kárpátmedenceivel összehasonlítható.

Görög-bizánci (=hellenisztikus) eredet mellett foglal állást a nyugati szakirodalom *túlnyomó többsége*, így *Hugo Brandenburg* és *Falko Daim* (l. 99-101). *F. Daim* hivatkozik *Fettichre*¹¹¹, aki a griffek esetében görög minta darab lemásolására gondolt. Késő hellenisztikus hatásokra utal *Bálint Cs.* id. mű 162. old.

Szkíta és görög-bizánci hatásokra mutat rá *Erdélyi István*¹¹², *Bálint Cs.*¹¹³ és *Fettich*¹¹⁴. Az övgarnitúrák eredetét illetően eltérnek a vélemények. *F. Daim*¹¹⁵ szerint a bronzöntés és az

említ meg *W. Pohl* és *Szentpéteri* adatai alapján.

108 *W. Pohl* id. mű 2.5. fejezet 37. old. Számadat Menander Excerpta de legationibus 452

109 109/1 *Appianus alexandriai* történetíró a Kr. u. II. sz.-ban a IX. könyvének 22. fejezetében írja, hogy a pannonok már *Julius Caesar* korában már 100000 fegyverfogásra alkalmas férfi felett rendelkeztek, akiket azonban szervezetlenségük következtében csak részben tudtak bevetni.
109/2 *Velleius Paterculus*, a Kr. u. 6.-9.-ig tartó pannon lázadás leírója szerint akkor a rómaiaknak a birodalom minden részéből 200000 főnyi katonaságot kellett összevonni a lázadók leverésére, amely felkelésben 800000 lakos vett részt. *Julius Beloch* demográfus (l. l. 13) az ennek megfelelő népsűrűséget $5/\text{km}^2$ -re becsülte.

110 Az avar kori települések sűrű mivoltáról tudósít *Szőke*, *W. Pohl* és *Bálint Cs.*. *Bálint Cs.* írja az 1989-ben kiadott művében: „Die Archäologie der Steppe.” (Böhlau Verlag, Wien) a 166 old 29. l. lábjegyzetében, hogy egyes jól megkutatott vidékeken bizonyos periódusokban számra nézve késő középkori népsűrűséggel lehet számolni. Eddig *Bálint*. Ha az átlagos népsűrűség a középkori értéktől (kb $10/\text{km}^2$) le is marad, akkor óvatos becsléssel is a 100 ezer km^2 lakott területen legalább félmillió feletti lakossággal kell számolni.

111 *Fettich* Alföldivel együtt az övgarnitúrákat iráni eredetűeknek tartotta, de *Fettich* a griffek finom kivitelezése miatt azoknál egy eredeti görög mintadarab lemásolására gondolt.

112 *Settimane di Studio del Centro Italiano Spoleto* 1987 367 old. de a teljes övgarnitúrával való temetés egyedülálló és csak a Kárpátmedencében volt szokásban.

113 *Bálint Cs.* id. mű 162. old. késő hellenisztikus mintákra utal.

114 *Fettich* szkíta hatásra gondol, ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a tiszta rajzolatú kárpátmedencei griff első ábrázolásainál egy görög mintadarabot is figyelembe vehettek.

történelmi jelei¹²⁰. A griffek tehát nem egy a VII. sz. -ban beáramló új lovasnómád néppel kerültek a Kárpátmedencébe, mégis a VII-VIII század fordulójánál bekövetkezett arheológiai változásokból¹²¹ egy keletről érkező népcsoport bejövételére lehet következtetni.¹²²

3) A griff kultúra kialakulása a Kárpátmedencében is végbe mehetett.

Kárpátmedence temetőiben gyorsan terjedő griffes övdísz népi művészet terméke, amely nem avar hatásra jött létre. Bálint Csanád szerint az övgarnitúrák bronzból öntött csatjait az avar piac részére készítették és csak a Kárpátmedencében fordultak elő¹²³. W.Pohl ugyancsak hangsúlyozza a leletek egyedülálló elterjedtségét a térségben. Szerinte a griff kultúrát nem egy új népcsoport hozta be készen a Kárpátmedencébe, hanem a helyszínen alakult ki.¹²⁴ Az egyszerre, tömegesen felbukkanó előfordulásokból következik, hogy a griff a nép emlékezetében már századok óta jelen lehetett népmesék, mondák formájában. Konturja az övgarnitúrák csatjain határozott, bizonyára valamilyen minta, esetleg kivarrott kézimunka után készülhettek.¹²⁵ Az elterjedés okai: 1) Ismertté vált a bronzöntés technikája (megelőzőleg, rövid ámeneti időszakban, préselt, bronzból készült övgarnitúrák fordultak elő) 2) A széleskörű kiterjedésre bizonytalannak a konstantinápolyi kudarc után az avar birodalomban bekövetkezett politikai és szerkezeti változások (kb 636 után): talán egy szabadabb társadalom kialakulása. Európában a Kárpátmedencében alakult ki a legelterjedtebb griff kultusz, amely megjelenési formájában (4 részes övgarnitúra öntött bronz csatokkal) egyedülálló.

3.6.3.2.2.3. A griff kultúra eredetének megítélése a szakirodalomban:

Az avar kori griffek helybeli kialakulása mellett foglalnak állást (többek között):

- a) Bálint Csanád szerint egy széles környezetben elterjedt divatáramlatról van szó¹²⁶.
- b) Erdélyi István, bár hangsúlyoz iráni és bizánci hatást, mégis szerinte a késő avar övkultusz a Kárpátmedencében alakult ki.¹²⁷ Id. mű 367. old.
- c) W. Pohl szerint a griffek elterjedése a Kárpátmedencében egyedülálló. Kézenfekvő az a következtetés, miszerint nem egy kész kultúra vándorolt be, hanem ez a sajátos népművészet a Kárpátmedencében keletkezett.¹²⁸

¹²⁰120 W. Pohl id. mű 7.8. fejezet /3 286.old Hivatkozás a „Miracula Demetrii”-re (Nincs ethnogenetikus folyamat a kérdéses időszakban a Kárpátmedencében.)

Bálint Cs. id.mű 171. old. „Nics kimutatható elvándorlás a Káma vidékről vagy a Kaukázus felől ebben az időben a Kárpátmedence felé.”

¹²¹ Bálint Cs.id.mű 174.old./2

¹²² Miután a csoport történelmi nyomai hiányoznak, Bálint szerint sem lehet ebben az esetben egy új bevándorlási hullámmal számolni. Id. mű 174. old. (A bejövők csekély létszáma miatt.)

¹²³ Bálint Cs id.mű 172. old.

¹²⁴ W. Pohl id. mű 285.old. 1

¹²⁵ Bálint Cs. id. mű 175.old.: A griffes-indás motívumot nem szükségszerűen egy új, keletről bejövő népcsoport hozta magával. Importált selyemanyagokon is előfordulhatott, bár ezideig ilyen lelet a Kárpátmedencében még nem fordult elő.

F.Daim id. mű 285-86. old. Konstantinos Porphyrogennetosnál egy fogadásnál a vendégek köntösén griffek láthatók, ezenkívül 946-ban egy felvonulásban a palotából kihozott fali szőnyegen egy meselény (griff-szamar kombináció) volt látható.

¹²⁶ Bálint Cs. Idézett mű 171. old. Nincs szó kulturális vagy történelmi vándorlásról a VII. sz.-ban a Kaukázusból vagy a Káma vidékről. Fennáll egy összefüggés az övgarnitúrák által parviadalai és a szibériai bronzöntészet között, azonban itt legalább félezer év az időbeli eltérés.

¹²⁷ Id. mű 367. old.

¹²⁸ W. Pohl : Die Awaren 285. old.

övgarnitúrák bizánci eredetűek. Bálint Cs. véleménye szerint az övgarnitúrák ötvényei Bizáncban vagy bizánci mintadarabok után készültek el.¹¹⁶ Másrészt a későavar időre vonatkoztatva egy *középázsiai* befolyásolást is megfontolás tárgyává lehet tenni.¹¹⁷

Osszegezve a szakirodalom véleményeit: **általánosan elfogadott tétel, hogy a griffek hellenisztikus jellege annyira szembeűnő, hogy az övdíszeken ábrázolt mondai lények eredete a görög-bizánci térségben keresendő.**

2) Keleti-délkeleti (ázsiai- szkíta-iráni) eredet .

A griff Ázsiából való beáramlása . A Kelet és Belső Ázsiából csak szórványos , eltérő rajzolatú és különböző korszakokból származó leletek arra utalnak , hogy a griffek eredete *nem ott keresendő , valószínűleg import útján kerültek oda .* Az övgarnitúrák és griffek iráni eredete lehetséges , amikor is az *övdíszek főterjesztői a szkíták* voltak , akik mondáik témáit a görög mitológiából merítették .

Lovasmád népek és törzsek szerepe a kárpátmedencei griff kultúra elterjesztésében .

1) A griff kultusz az avarok uralma alatt ,de nem avar közvetítéssel terjedt el a Kárpátmedencében. Az avarok évszázadokkal a griffek fénykora után ékeztek a szkíta- hellén kulturterületre. Az *időbeli eltolódás miatt átvétel csak egy átadó nép közvetítésével képzehető el .* Az avarok a nyugati török birodalomból való kiválásuk után (menekülés közben) átvonultak a volt szkíta területen , de miután ott a szkíták uralma már évszázadokkal azelőtt megszűnt és az avarok a kérdéses vidéken rövid ideig tartózkodtak , *a szkíta kultúra rájuk való hatása kizártnak tekinthető.* Bizánccal az avarok sokat hadakoztak , de ott is csak zsákmányszerzés céljából és rövid ideig tartózkodtak .

A keresztény Bizáncban *akkoriban* a griffek világa már igen elhalványult . Valószínűtlen , hogy a Keletrómai Birodalomban már alig előforduló griffeket az avarok háborúzás és sarcolás közben kedvelték volna meg a Kárpátmedencében való elterjesztés céljából . Ezért a griff-kultusz közvetítőjeként az avar korban csakis a Kárpátmedence őshonos lakossága jöhetett számításba .

2)László Gyula elmélete : a griffes övcsatokat a VII. század folyamán *egy keletről érkező új lovasmád (?) nép* terjesztette el a Kárpátmedencében a VII. sz. második felében .. László Gyula

elsőként ismerte fel , hogy a magyar népnek nemcsak a honfoglalók az ősei , hanem kívülük egy másik , korábban a Kárpátmedencébe érkezett és magyarul is beszélő nép, amelyet ő Theopanes krónikája nyomán onogurnak nevezett . Ugyanezen forrás szerint Kuvratnak , Nagy Bulgária kánjának , 665 körül bekövetkezett halála után országa részekre szakadt¹¹⁸. Birodalmát öt fia osztotta fel egymás között . A negyedik költözött a monda szerint népével Pannóniába¹¹⁹. A VII . század második felében a László Gyula által *feltételezett onogur vándorlás Pannóniába és az avarokra rátelepülő bulgár törzs történelmileg nem realizálható .* *Hiányoznak a keletről érkező népelemek beolvadásának a nyomai , valamint egy Kaukázus felőli vándorlás arhaeologiai és*

115 F. Daim Id. mű 277.old.

116 Bálint Cs. id. mű 153. old .

117 Bálint Cs. id. mű 172. old .

118 Nagy Bulgária az AzoviTenger környékén és a FeketeTengertől északra , a steppén helyezkedett el.

119A negyedik , Pannóniába érkező fiú , Nikephoros patriarka szerint (34 ,1-4) az ottani őslakos etnikummal egyezséget kötött . A csoportnak *nem nevezte meg a vezérét .*

Az ötödik fiú , aki azonos görög források nyomán Ravennától délre , a bizánci telepítésű Pentapolisba érkezett volna , ahová 100 évvel korábban a langobárdokkal együtt vulgareseket is telepítettek . Az ötödik fiúval *Itáliába érkező bulgár csoport igen kicsi lehetett , hasonlóan kis csapattal érkezhettek Pannóniába a negyedik ,(meg nem nevezett) fiú is.*

d) Peter Stadler szerint a griff-motívum keletéről származtatása nem szükségszerű, mert azokat népi hagyományok régészeti emlékek nélkül is hosszú időre életben tarthatják.¹²⁹

Bálint Cs. tipologiai párhuzamot lát a késő avar öv végek¹³⁰ és a középzásiai leletek között (de 500 év időeltolódással!), ugyanakkor hangsúlyozza a bizánci közvetítést és példamutatást¹³¹.

6) Közvetlen átvétel a szkíta vagy a görög-bizánci (hellén) kézműves művészetből¹³². Mindkét esetben a továbbfejlesztők, illetve az átvevők nem az avarok, hanem a Kárpátmedence népe lehetett. A kultusz évszázadokon át népmesék vagy kézimunkák közvetítésével maradhatott fenn az utókor számára¹³³. A motívum a temetőkben csak a bronzöntés technikájának¹³⁴ elsajátítása után jelenhetett meg. Feltűnése nem függ össze az avar kor kezdetével, mert épen az avar uralom meggyengülése (626) után terjedt el. A meselény kárpátmedencei meghonosodása ismeretlen időszakban mehetett végbe. A mondavilág tanulmányozása talán segíthetne az időpont meghatározásánál. A monda keletkezése évszázadokkal az avar idők előtt valószínű.

7) Elmulása egy, a fennálló néphittel ellenkező, új kultusz (hit) térhódításával is magyarázható.

3.6.3.2.2.4. A griff kultusz kialakulása századokkal előzte meg az avarok korát.

A kultusz kifejlődése a következőkben foglalható össze: A Kárpátmedencében volt a griff legáltalánosabban elterjedve. A mondai lényeket az avarok nem hozhatták magukkal, mert az előfordulás korszaka időben nem esik egybe az avarok uralmának kezdetével és végével. A kárpátmedencei virágkorszak évszázadok választották el a griff előfordulások megelőző korszakától, mely a hellén és a szkíta kultúrák idejére esett. Más nomád törzsek (pl. onogúrok) sem vehették át közvetlenül a griffek mítoszát, mert nem kerültek a kultúra hordozóival közvetlenül érintkezésbe. A szakirodalom többsége azon a véleményen van, hogy a griffek mesevilága a Kárpátmedencében alakult ki. Egyedül a Kárpátmedence népe került a griff kultúrák hordozóival (szkítákkal és a bizáncakkal) századokkal a mondai lények avar területen való feltűnése előtt kapcsolatba. A kárpátmedenceiek a mondát már a közvetlen szárazföldi kapcsolatok idején, még a kereszténység terjedése előtt átvehették, de a griffek képe az övgarnitúrákon csak a bronzöntés technikájának ismeretében alakulhatott ki. Ez azt jelenti, hogy a közben eltelt évszázadok alatt ez a nép nem volt kitéve nagyobb etnikai változásoknak, vagyis a Kárpátmedence lakossága az avarok beáramlása előtt hosszú időn át közelítőleg változatlan összetételű maradt.

3.6.3.2.2.5. A kárpátmedencei griff megjelenési formái.

Peter Stadler számítógép segítségével 30000 avar kori sírt foglalt rendszerbe. Az általa közölt griff típusokból az ábrán 5 különböző műhely jellegzetes griffje. Az oroszán testű és madár fejű (többnyire szárnyakkal is ellátott) csodalény volt hivatva az eltemetetteket a túlvilág gonosz hatalmai ellen megvédeni. Az akkor még igen értékesnek számító, bronzöntvényből készült griffes övcsatokkal

129 Peter Stadler, aki számítógép segítségével 30000 avar kori sír leletet foglalt rendszerbe, feltételezi, hogy a griff motívumoknál nem szükségszerű azoknak keletéről való beáramlása, mert azokat népi hagyományok régészeti emlékek nélkül is hosszú időn át életben tarthatják. Österreichische Akad. der Wissenschaften (1990) „Verbreitung und Werkstätten der awarischen Hauptriemenbeschläge.” 307 old.

130 Bálint Cs. id. mű 171. old.

131 Bálint Cs. id. mű 153. old.

132 A griffek bizánci eredetéről Falko Daim: Der awarische Greif und die byzantinische Antik Österreichische Akad. der Wissenschaften 1990. 273 old.

133 Peter Stadler id. mű lj. 102

134 Falko Daim: Der awarische Greif und die byzantinische Antike. Ösrerr. Akad. der Wissensch. 1990. 292. old. Azonos forrás 275. oldalán Jan Dékán.

Ugyancsak a folyamatot W. Pohl is leírta. Szerinte az V. sz. második felében három népcsoport egybeolvadása után alakultak ki a bulgárok¹⁴⁰. Ezek a csoportok: 1) a Kárpátmedencéből visszavándorló hunok, 2) a keletről érkező ogur törzsek (a 460-as években) és 3) az Azovi Tenger mentén a IV. sz.-i hun betelepedésből helyben maradt hunok. Az utóbbi területen a VI. században két hun törzs, az *utigurok* és *kutrigurok* veszteségteljes háborúskodása egészen az avarok megérkezéséig tartott¹⁴¹, akik a kivérzett törzseket küzdelem nélkül behódoltatták. *A viharos küzdelmek után a pontusi steppéken kialakult népkeverék neve csak a VII. század végén, a bulgárok honfoglalása után változott végérvényesen bulgárrá.*¹⁴² A bulgár *etnogenezis időszakában* (460-680) a Fekete Tenger környékén feltehetően folyónevek után elnevezett keverék bulgár törzsek települtek¹⁴³. Így: a *Kupi* bulgárok, a *Duci* bulgárok, az *Olchontor* bulgárok stb. A hun birodalom szétesése és a dunai Bulgária megalapítása között ezekből a népcsoportokból fejlődött ki az avaros steppei népesség, amely el tudta hódítani a Keletrómai Császárságtól későbbi hazáját, a dunai Bulgáriát.

A hun és ogur törzsek keveredési időszakát nevezik a bulgár történésírók *protobulgár* történelemnek, melynek legfontosabb forrása *Theopanes*¹⁴⁴ és *Nikephoros chronográfiája*. Leírták a dunai Bulgária elfoglalását is, de *krónikájukba* beleszórták a *bulgár eredetmondát*, amely más középkori szláv népnél is előfordult (pl a horvátoknál és a szerbeknél). *Az eredetmonda bulgár változata* a következő: Kuvrat halála előtt úgy rendelkezett, hogy fiai maradjanak együtt. Kívánságát csak legidősebb fia, Batbaján teljesíti, aki apja volt birodalmában maradt. A második fiú Kotragos átkel keleti irányban a Volgán. Itt alapítja a hosszú időn át fennálló volgai Bulgáriát. A harmadik, Asparuch, a dunai Bulgária elfoglalója. A negyedik fiú, aki *nincs megnevezve*, Pannóniába megy és aláveti magát az avar vezetésnek. Az *ötödik*, ugyancsak *névtelen fiú* Itáliában, a bizánci fennhatóság alatt álló Pentapolisban települt le. H. Lauterbach részletesen vizsgálta a patriarkák írásait, szerinte a *valószínű részek főbb mozzanatai*¹⁴⁵ a következők:

- 1) 559-ben az *avarok* elfoglalták az Azovi tenger környékén a protobulgár területeket.
- 2) Nem sokkal később, 576-ban ez a vidék *török* főhatóság alá került.
- 3) 630 után az Azovi Tenger vidékén Kuvrat (*Kobratos*) megalapította az *első független bulgár államot*¹⁴⁶ (az *ün Megalé Bulgáriát*). Kuvrat volt az *onogur bulgárok és kutrigurok első uralkodója*¹⁴⁷.
- 4) Kuvrat utóda első fia, Batbaján volt, aki három éves uralkodás után (665) a keletről terjeszkedő *kazárok* függőségébe került.
- 5) 680-ban, évekkal Kuvrat halála után harmadik fia, *Asparuch* vezérlete alatt az *onogur bulgárok hosszú, nyugati irányú vándorlás után elfoglalták mai hazájukat, a dunai Bulgáriát*¹⁴⁸. Bár Nikephoros és Theopanes chronográfiája sok értékes forrásanyagot tartalmaz, ők mégis egy *toposz*¹⁴⁹, a vándorlási monda keretébe foglalták a bulgár történelmet¹⁵⁰. *Nem hihető*, hogy a

140 W. Pohl Die Awaren Beck Verl. 1988 München 24. old.

141 W. Pohl Die Awaren 21. old.

142 W. Pohl Die Awaren 23. old.

143 Besevliev : Protobulgarische Geschichte 146. old.

144 Theopanes pátriarka és történésíró ismeretlen forrásmű alapján több mint száz évvel a történetek után (810 - 815) írta le az eseményeket, amikor Bizánc súlyos területi veszteségei következtében már elismerte a bulgárok nemzeti különállását.

Azonos forrásból merít Nikephoros kostantinápolyi pátriarka és történésíró is, aki 806 és 815 között írta meg krónikáját (tartalmilag majdnem azonos Theopanesszel).

145 Hartmut Lauterbach vizsgálatai alapján : *Untersuchungen zur Vorgeschichte der Protobulgaren* 539-619. old. in „Die Araber in der alten Welt.” (Franz Altheim und Ruth Stiehl)

146 Kuvrat (Kotragos) Konstans bizánci császár uralkodása alatt (641-68) halt meg. W. Pohl Die Awaren 7.6. 271. old. H. Lauterbach szerint 642-ben. Id. mű 541. old.

147 H. Lauterbach id. mű 578. és 603. old.

148 H. Lauterbach id. mű 577. old. Asparuch már 668-ban elérte a Dunát, de csak 680-ban hatolt be Thráciába.

149 W. Pohl Die Awaren . 261. old. Toposz az apai örökség felosztása öt fiú között és a fiúk

népvándorlás korában a bulgár népesség *öt olyan részre osztódhatott volna, amelyek mindegyike ütőképes (akkoriban 10-20000 főnyi) sereggel rendelkezett volna.. Valós alapja, történelmi következményekkel, csak Asparuch vándorlásának és honfoglalásának van*¹⁵¹. Két testvérének a neve egyetlen forrásban sem szerepel, vagyis létezésük igen kétséges. Amennyiben élő személyek voltak, *néhány kíséreléssel, de nem sereggel* vonulhattak új hazájukba. A VII-VIII. század folyamán nem volt onogur betelepítés a Kárpátmedencébe. Csak Asparuch vezérelt egy onogur hadat, amely sereg Bizáncot megfosztotta Tráciától (bulgár honfoglalás). *A bulgár honalapítás lezárta a több mint két évszázados protobulgár korszakot*. 680 után, a dunai Bulgária elfoglalását követően, vált a görög szerzők körében is kizárólagossá a bulgár elnevezés, míg azelőtt a steppék népét hunoknak, vagy massagétáknak hívták. Latin szerzők 530-tól kezdve használták a „bulgares” nevet.

Theopanesnél az öt fiú közül a 4. és az 5. *név és nép nélkül* szerepel. A későbbi történelemírás elsősorban Besevliev és a magyar történészek, a negyedik bulgár csoport vezetőjeként *Kuver-t* nevezték meg. A Kuver név a forrásokban egyetlen időpontban (680) szerepel, mint a sermesianoí (= simiumiak vezetője (*archon*)). Az avar birodalomban (Sirmium környékén) évtizedeken át fogva tartott bizánci keresztény foglyok fellázadtak és Kuver vezetésével déli irányban kitortek, majd Thessalonikébe vonultak. Kuver eredete és etnikai hovatartozása tisztázatlan. Kuver nem az onogundurokat vezette Pannóniába, ennek semmi nyoma a forrásokban, hanem a „sermesianoí”-okat¹⁵² Görögországba, akik között bulgár talán nem is akadt. Valószínűtlen, hogy Pannóniába vezetett onogurjait cserben hagyva, egy másik sereg élére állott volna. Az ötödik (névtelen) Kuvrat fiú *nem lehetett* a 630-as évek pannóniai „bulgár” lázadás ^{vezetője} egy olyan időpontban, amikor *Alciocus* a pontusi steppén még meg sem született.¹⁵³ A 662 és 71 között Ravennába érkező „bulgár” csoport vezetője, *Alzeco* nem lehetett tehát Alciocussal azonos. Elképzelhető azonban, hogy Paulus Diaconus¹⁵⁴ szerint a ravennai jövevények a Pannóniából kivonult langobárdokhoz csatlakozott „vulgares” csoport tagjai lehettek.

Ebben az esetben viszont Alzeco sem lehetett Kuvrat fia, mert ő Pannóniából és nem a Fekete Tenger mellől indult el.

A leírtakból következik, hogy a protobulgár történelemírás Kuvrat 4. és 5. fiáról szóló részletei a bulgár eredetmondából származhattak. A mondaszerű leírás egy a VI- VII. században máshol is előforduló toposz, tehát a *pannóniai onogundurok létezése, valamint Alzocius Kuvrattól való leszármazása is legedának tekintendő*.

3.6.3.3. A pannonbulgárok.

A történelemírók a Kárpátmedencében a középkor első felében (a *hunok korától az avar kor végéig*) egy megtelepedett bulgár törzset tételeznek fel, amelyet *pannonbulgár néven* emlegetnek. A pannonbulgár elmélet makacsul tartja magát, annak ellenére, hogy

elvándorlása. Pl Die kroatische ethnogenese Pohl Die Awaren 261. old.

150 H. Lauterbach id. mű 540. old. Többen, főleg bulgár szerzők, kritika nélkül átvitték Theopanes és Nikephoros pátriarkák krónikáit, de a történetírók többsége arra int, hogy a pátriarkák krónikáinak alapjai *nem lehetnek megtörténtek*. Ezek közé tartozik J. Marquart, sőt Moravcsik is, bár ők a részletekben egy bizonyos történelmi tartalmat elismernek.

151 Egy a Kárpátmedencébe történő onogur vándorlás *kizártságára* mutat rá Bálint Cs. a 90. lábjegyzetben id. mű 117. old.

152 Az avarok által a VII. sz. elején Sirmium környékén (a Száva mellett.) letelepített bizánci hadifogoly csoport.

153 A Fredegar krónika szerint (4,72. 242 old.) a 630-as években az avar birodalomban kitört lázadásból Dagobert frank királynál menedéket kapott 9000 családból egy meglepetésszerű éjjeli vérengzés után csak 700 férfi maradt életben, akik azután Alciocus vezetése alatt Walluch vend vezérnél találtak évtizedekre menedéket.

154 Paulus Diaconus 5,29 196 old. a „vulgares” csoport érkezését bajor területre Grimoald langobárd király uralkodása (662-71) alatti időre adja meg. (Walter Pohl idézett mű 269. old.)

- 1) bulgár nyelvi nyomok ,(szubsztrátumok) a Kárpátmedencében sehol nem lelhetők fel ;
- 2) a germán vándorlások után keletről a Kárpátmedencébe történő népbeáramlásként csak az avarokat jegyzik fel a krónikák . Ezen legfontosabb bizonyítékok hiánya ellenére is , a *pannonbulgár* fogalom a történelmi irodalomban a mai napig használatban van .

3.6.3.3.1. A pannonbulgár név kialakulását előidéző körülmények .

1) A Kárpátmedence parasztjait az V. és VI. században *vulgares*-nek nevezték (l. 74 lábjegyzet), akiket a VI század közepétől folyamatosan összezsúroltak a FeketeTenger környékén kialakuló bulgár néppel (*bulgares*).

2) Moravcsik megállapítása a pontusi népkeverék összetevőiről és a nép kialakulásának kezdetéről helyes¹⁵⁵, *nem lehetséges azonban az első bulgár elnevezést 482-re tenni*¹⁵⁶. 19 év kevés egy nép kialakulásához . A bulgár név (=keverék) semmi esetre nem afféle öndicsőítő jelző, amilyeneket az etnikumok sajátmagukra aggatnak . Három generációnak kellett Attila halála után felnőnie, míg 540 körül a név használata átmehetett a nép tudatába .

3) Latin forrásokban 530-ig csak *vulgares* fordul elő. (Ennodius, Cassiodorus 530 előtt). Azután a latinok is *bulgares*-nek nevezték a kárpátmedencei *vulgares*-t . A kezdőbetű megváltozásának több oka lehetett : A) A *vulgares* megnevezés (közönséges , tömeg , csöcselék) *megalázó sőt sértő* lehetett a parasztnép számára , tehát irántuk való *tapintatból* is átalakulhatott a kezdőbetű . B) A történelemírók egyik fele görögül írt és *a görögben a hiányzó V-t B-vel* helyettesítették . Azután a VII-VIII sz-i latin és görög történelemírás a két nevet azonosként kezelte és *csak bulgarest* tartottak nyilván .

4) A bulgárok honfoglalása 680-ban (Asparus) felhívta a figyelmet a *bulgares* és a *vulgares* néptörzsek különbözőségére, amit azonban csak egyes szerzők vettek tudomásul , így a VIII-IX sz fordulóján Paulus Diaconus és a IX. sz-ban (a későbbiekben tárgyalandó) Geografus Bavarus . Mindketten a Kárpátmedence népét V kezdőbetűvel írták . Paulus Diaconus mindkét elnevezést helyesen használta .Pannoniában *vulgares*-ről . a *Historia Romanaban* a Tráciát dúló bulgárok kegyetlenségéről is számolt be.¹⁵⁷

4) Jóval később , a XIX és XX. sz. magyar és bulgár történelemírói igyekeztek az avar korszakban a Kárpátmedencében és a bizánci hadjáratokban a *bulgares* sűrű előfordulását megokolni . Magyarázatuk egy letelepedett *pannoniai bulgár* nép = a pannonbulgárok elképzelése a Kárpátmedencében . Ellene mond az elméletüknek , hogy a forrásokban ebben az időszakban az avarokon kívül *keletről történő népbeáramlásnak nincs nyoma* , ezen túlmenően *hiányoznak a bulgár nyelvi szubsztrátumok* .

3.3.6.3.2. A bulgárok korai felléptetése a Kárpátmedencében .

A magyar és bulgár történelemírókat a bulgár szónak az előzőkben (3.3.5.3.1.2.) említett 482-ben való téves, korai említésén kívül elhibázott következtetéseket vontak még le Paulus Diaconus langobárd- *vulgares* összezsúrolásának leírásából .¹⁵⁸ A szóbanforgó esemény időpontja¹⁵⁹ kizár egy

¹⁵⁵ A kezdet *Attila halála után* volt . A Kárpátmedencéből kiáramló és a steppén maradt hunok maradékai , valamint keletről érkező török törzsek : onogurok , ogurok , szabírok , kutrigúrok és szaragúrok keveréke .

¹⁵⁶ Moravcsik írja ,hogy Zenon császár 482-ben hívta be a bulgárok , akiket azonban *akkor még nem úgy* hívtak .Ez kiderül Byzantinoturcica 173. oldalán , miszerint Joannes Antiocheus a bulgárok behívását először a VII-VIII. századok fordulóján írta meg , vagyis egy olyan időpontban , amikor a mai Bulgária Byzánc területétől való leválasztása következtében a bulgár fogalom a görögöknél is keserves valósággá és kizárólagossá vált .

¹⁵⁷ *Historia Romana* XV.19. „ *Bulgaris universa Thracia crudeliter devastatur* „

¹⁵⁸

bulgár szereplést, hisz a hunoknak más török törzsekkel való összeolvadásából jöttek létre legalább egy évszázaddal később a Fekete Tenger környéki steppéken a bulgárok. Paulus Diaconus vulgareseit a keltezés kizáró tényén kívül azért sem lehet bulgároknak (német szerzők szerint hunoknak) elképzelni, mert éjjel támadtak és rendeztek vérfürdőt a langobárdok alvó táborában. Egy nyilazó nép, mint a bulgár, nem mondhat le a sötétség miatt leghatásosabb fegyverének, a nyilaknak a használatáról. Paulus D. szerint a langobárdok az éjjeli öldöklést megelőző napon egy folyón való átkelést erőszakoltak ki az átkelő helyet őrző női őrség legyőzésével. Valószínűleg ezen nappali összecsapás áldozatait 20-24. old. megbosszulandó támadtak éjjel a parasztok. Helyismeretük előny volt az éjjeli harcban. A langobárdoknak nagy veszteségeket okoztak: királyuk is meghalt. Az ezt követő nappali harcban azután az előzőleg súlyosan megvert langobárdok kerekedtek felül. A langobárdok napszakonként változó hadiszerencséje igazolja, hogy az éjjel támadók egy harcban járatlan, de helyismereteit a sötétben jól kihasználó csapat lehetett, vagyis közelben lakó parasztokból állhatott.¹⁶⁰ A keltezési lehetetlenség és a küzdők igen eltérő harci ereje ellenére a $\leftarrow 160$ pannonbulgár elmélet követői mindannyian a „vulgares-”re hivatkozó Paulust említik első forrásként a kárpátmedencei bulgárok tetteinek ismertetésénél. Második hibaforrás I. Antiocheus 482 dátuma, melyet a bulgár népnév első alkalmazásának tekintettek. (l. 157 lábjegyzet.) zek után a forrásokban előforduló bulgarest és vulgarest minden esetben bulgárnak véltve a pannoniai parasztokat pannon bulgárokká minősítették. Még nagyobb a keltezési ellentmondás a bulgárok etnogenezisével szemben, amikor visszamentek a hunok Kárpátmedence előtti korára és azt állították, hogy a bulgárokat a hunok a Kaukázusból sodorták magukkal. A Kaukázus egyes völgyeiben különféle etikumú török törzsekkel kevert népcsoportok húzódtak meg, amelyeket török nyelven valamiféle „bulgha-”nak (keverék) neveztek el. Ez a visszalépés, figyelembe véve, hogy a bulgárok a hunok leszármazottai, már több száz éves keltezési ellentmondást jelent. Elméletük a Kaukázus egyes völgyeiben meghúzódó *elszigeltelt*, más etikumú néptöredékek török törzsekkel kevert (bulgha) csoportjaiban látta a pannonbulgárok elődeit. Ezek a népecskék, alacsony létszámuk következtében egyáltalán nem vállalkozhattak vándorlásra és még a kaukázusi környezetben felszívódtak. Nehezen képzelhető, hogy a hunok az említett kaukázusi kevert törzseket besodorták (bemosták) volna magukkal a Kárpátmedencébe. Nem fékezheték gyors mozgásukat kötelékeik felhígításával, idegen lovasok beszerzésével. A Kárpátmedencében egy, a kornak megfelelő népsűrűségű populációt találtak: őslakókat és azok munkáját kihasználó germánokat. Ezeket a germánokat a hunok a fennhatóságuk alá vonták. Bulgárok betelepítésére nem volt szükség és a hunokon kívül más nomádok részére települési terület nem állott rendelkezésre.

3.3.6.3. Pannonbulgár betelepedés a hunok után és az avarokkal ?

Nem valószínű, hogy a Kárpátmedence germánjai a hunok távozása után egy újabb török etikumú törzset, a pannonbulgárokat (amennyiben egy ilyen törzs létezett volna) beengedtek volna maguk közé. Külön fejezet, de már az avar történelemhez tartozik, a *kutrigurok fellépése*, *akikből csak jelentéktelen töredék* maradhatott a Kárpátmedencében. Ennek okai 1) Még az avarok érkezése előtt az Azovi Tenger mellett két hun törzs, a kutrigur és utigur, bizánci mesterkedésre éveken át állott egymással harcban. Az *öldöklés annyira legyengítette őket*, hogy a keletről érkező avaroknak *harc nélkül behódoltak*. Források utalásaiból kivehető, hogy a kutrigurok nem maradtak sokáig avar fennhatóság alatt, hanem 2) egkísérelték déli irányban kihúzni magukat a függőségéből. *Zabergan vezetése alatt erős kötelékük Bizáncig eljutott*.¹⁶¹ 3) a gepidák fennállásuk utolsó idejében jelentékeny kutrigur köteléket mentettek át fejpénz ellenében a Duna déli partjára. 4) Végül Baján kagán egy állítólag 10000 főnyi kutrigur csapatot küldött *Dalmácia dűlására*¹⁶², *hogy megszabaduljon tőlük*. A kutrigur csapat további sorsa ismeretlen.

¹⁵⁹ O.J. Maenchen-Helfen számítása szerint (Die Welt der Hunnen, 96. old.) az összecsapás 439-446 között, mások szerint 425-ben, illetőleg 422-ben történt.

¹⁶⁰

¹⁶¹ A bizánci hosszú falnál a keleti gótok legyőzőjének, az öreg Belizárnak kellett a kutrigur-szláv haddal szembeállni és azokat szétszórni. W. Pohl Die Awaren 21. old.

¹⁶² W. Pohl : Die Awaren 60. old.

Az avarok helyzete a Kárpátmedencében 583/84 körül valamelyest erősödött, amikor három rokon varhonita törzs: a tarniach, kotzagír és zabender¹⁶³ (menekülőben a nyugat-török hatalomtól) megékezett. A menekülés egy felkelés után történt. Ennek a bevándorlásnak nincsenek arhaeologiai nyomai és a bejövők tízezerben megadott (toposz gyanús adat) összlétszáma ellenére a varhonita törzsek érkezése elhíhető.

3.3.6.3.4. Az avarok Bizánc elleni hadjárataiban (579-623) résztvevő vulgares kötelékek.

Az avarok a protobulgár területen, a Mäotisnál és a Fekete Tenger mellékén 559 körül vonultak át. Nem sokkal később a terület azoknak a nyugati törököknek a hatalma alá került, akiknek a fennhatósága alá azelőtt az avarok taroztak. Az avarok vándorlására jellemző volt a menekülés: a *Nyugat-török Kaganatustól biztonságos távolságban való letelepedésre törekvés*. A protobulgárok települési területének legnagyobb része az avarok Bizánc elleni hadjáratai alatt nyugati török ellenőrzés alatt állt. *Ezen a területen nincsen semmi nyoma ebben az időszakban az avar uralomnak*¹⁶⁴. Bizánci szerzők az ellenük vezetett avar hadjáratokban résztvevő kárpátmedencei népek között említik a „bulgárokat”.¹⁶⁵ Nem valószínű, hogy ezeket a „bulgárokat” az avarok sokszoros távolságból, méghozzá a török hatalom közelségéből (ismerve félelmüket a törököktől) terelték volna a hadsoraikba. *Az avar kötelékekben harcoló bulgares mindannyian Kárpátmedencében született vulgares, azaz parasztok lehettek.*

3.3.6.3. 5. Az onogurok kárpátmedencei betelepülésének kérdésével, a VII. sz. második felében, (az un. kettős honfoglalással) a griffek korszaka fejezet (3.6.3.2) 24.-28. old. foglalkozik. Megállapítások: 1) A Kárpátmedencében nem volt sem *onogur*, sem másféle, keletről történő *lovasnomád* betelepülés a VII. sz. második felében. Az időszakra nem a harci cselekmények, hanem a mezőgazdasági tevékenység felerősödése a jellemző. Ha volt is beáramlás, csak kisebb népcsoport bevándorlására kerülhetett sor.
.....2) A VII. század közepe utáni avar temetőekben észlelt arhaeológiai változások okozója lehet egy szerkezeti átalakítás az avar birodalom igazgatásában, ami lehetővé tette a szokások (divat?) megváltozását és azok gyors elterjedését.

A griffek elterjedése nem az avar és nem a pannonbulgár, hanem a Kárpátmedence népművészetének fellendülését jelzi. Bővebben l. 3.6.3.2. fejezet

3.3.7. Az avarok.

3.3.7.1. Hogyan tűntek el az avarok negyed évezredes kárpátmedencei tartózkodásuk után?

Hasonlóan az ókor és a középkor számos más népéhez az avarok is nyomtalanul tűntek el a népek tengerében. A dicstelen és rejtélyes elmúlás oka a IX. sz. folyamán nem háborúban vagy más katasztrófában keresendő, hanem *felszívódtak a környezetükben.*

Egy évszázaddal a hun birodalom megszűnése után nagyon elevenen élt még a rájuk való visszaemlékezés, amiért is feltűnésük első pillanatától kezdve az ismeretlen nomád népet a hunok utódainak tartották. Az avarok erejét ilyen módon sokszorosán túlbecsülték, ami megkönnyítette a helyzetüket a Kárpátmedencébe való beilleszkedésükkor. Az avarok azután az érdemtelenül rájuk ruházott tekintélyt saját ügyeskedésükkel tovább fokozták és jórészt félelmetes hírnevüknek köszönhetően tudtak a Kárpátmedencében két és fél évszázadon át fennmaradni. Az avarok
érkezése A VI. sz. második felében a források szerint 20000 avar¹⁶⁶ harcos érkezett

¹⁶³ W. Pohl: Die Awaren 80. old.

¹⁶⁴ W. Pohl: Die Awaren 7.6 fejezet, 273. old. Ugyanekkor fennáll annak lehetősége, hogy a protobulgár terület egy része laza függőségben volt az avaroktól. Szádeczky-Kardoss: Az avar történet forrásai.

¹⁶⁵ Így Theopanes: az avarok a bulgárokkal, szlávokkal és gepidákkal vonulnak.... Szádeczky-Kardoss: Az avar történet forrásai. 180. old.

¹⁶⁶ Menander Protector E L 450. old 3-4; 451. old 10-32; 452. old 6-21 Szádeczky-Kardoss: Az avar

keletről . Menekülők voltak és a keletrómai birodalom területén való letelepedéshez Bizánctól engedélyt kellett kérni . 166. lj. hivatkozik Menander Protectorra , aki leírta , hogy még az avarok konstantinápolyi bemutatkozása előtt , a nyugati törökök küldöttsége járt a császárnál , aki a követektől megkérdezte , hogy mennyi avar vonta ki magát a fennhatóságuk alól . A válasz „kb húszezren lehetek” volt . (Ennyi volt a honfoglaló magyaroknál megadott fegyveresek létszáma is) *A szám felső határértéknek látszik*¹⁶⁷ . *Ennél nagyobb lovas alakulat nem is mozgott a korszak úttalan terepviszonyai között* . Ez a sereg legalább 60-80 km hosszú menetoszlopot képezett¹⁶⁸ , amennyiben a menekülés család nélkül történt . (Családtagokról nem tudósít a krónika) . Nők és gyermekek fékezik az előrehaladás sebességét , tehát ha egyáltalán voltak családtagok a menetben , igen kevesen lehetek . *A családok nélkül érkező avarságnak a Kárpátmedence akkor már majdnem millió őslakója közül kellett asszonyt szerezni . Az állandó keverés következtében az avarság gyorsan elvesztette az identitását . Nem kellett hozzá 100 év sem , és a leszármazottak közül már senki nem volt valódi avarnak nevezhető , bár a hatalmon lévő , kiváltságos osztály bizonyára avarnak tartotta magát . Természetes , hogy Nagy Károly hadjáratai alkamával ez a társadalom semmiféle ellenállást nem tanúsított . A vezetőik volt alattvalóikkal szemben védelemre szorultak . Ezért a magukat még avarnak vallókat egy megyének megfelelő területre telepítették , melyet azután avar rezervatumnak neveztek el .*¹⁶⁹ A vezetők kiváltságai megszűnván , hamarosan megszűnt a rezervatum is . *A IX sz. végéig az avarok felszívódtak a környező lakosság soraiban és eltűntek a Kárpátmedence életéből.*

3.3.7.2. Az avarok története a Kárpátmedencében.

Kiemelkedő vezérük *Baján* volt , az első avar kagán a Kárpátmedencében , aki 583-ig élt . Méltóságát fiai is örökölték , (583-630-ig), azonban apjuk árnyékában annyira eltörpültek , hogy még a nevüket sem jegyezte fel a krónika .

3.3.7.2.1. Menekülés a nyugati török fennhatóság alól . Az avarok nevééről és eredetéről a krónikák több változatban tudósítanak . Felbukkanásuk előtt a dinamikus terjeszkedő középázsiai Nyugat-török kaganátusban éltek . 558 és 562 között a törökök a perzsákkal szövetségbe szétverték a heftaliták nyugatázsiai birodalmát . A harc következtében számos steppei harcos nem akart a heftalitákat legyőző törökök uralma alatt maradni és nyugat felé menekült . W. Pohl¹⁷⁰ szerint var , chunni és ogur elemekből álló sereg az *avar* nevet választotta¹⁷¹ . Így a Baján vezetése alatt összeverődő menekült csapatot a krónikaírók (Menander és Theophylactus) *álavarnak* nevezték el . Lehetséges azonban , hogy az avarok egy része mégis *igazi avar* volt . A felsoroltakon kívül az avarokhoz más , törökök elől menekülő középázsiai és kaukázusi csoport is csatlakozott . A kialakult nomád keveréket nevezték ettől kezdve (nyugati) avarnak : *egy több nyelvű sereg (valószínűleg többségében török nyelvű)* , amelyet a közös ellenségtől , *a török hatalomtól való biztonságos távolságba kerülés* tartott össze . A nyugat felé vonulás közben az avar név fokozta a hozzájuk csatlakozni kívánók bizalmát . A steppén , az Azovi és a Fekete Tengertől északra a nomád törzsek , így a kutrigurok

történelem forrásai 35. old.

Ugyanerre a forrásra és számadatra (20000 avar) hivatkozik W. Pohl Die Awaren Kapitel 2.5. Anmerkungen 347 old. 2. láb.

¹⁶⁷ Theophylaktos Simocatta VII 7,7-8,6 : „ Midőn Justinianos császár gyakorolta a hatalmat eme var és chunni népekbőlegy kicsi rész.... Euópába vándorolt át „

¹⁶⁸ Magyarázat l. lábjegyzet .

¹⁶⁹

¹⁷⁰ Id. mű 38-39. old .

¹⁷¹ 552-58 között semisítették meg a törökök a heftalitáktól nyugatra Középpázsiaiban a Juan-juan birodalmat , akiknek alattvalói , a sok dicsőséget megért avarok voltak a menekültek példaképei . Bizonyára egy részük valódi avar , akiknek arányát a menekülők sokaságában ma már nem lehet megállapítani . W. Pohl id. mű 37. old.

és utigurok nem mertek ellenállni a nagy nevű új népnek . Kárpátmedencébe való bejövételüket megelőzőleg kétszer összecsaptak a frankokkal az Elbánál . Az elsőt , 560-ban az avarok vesztették el , a másodikat 566-ban a frankok . 561-ben a keleti szláv *anták* földjét dúlták és sok rabszolgát ejtettek .

3.3.7.2.2. Az avar „ honfoglalás”.

A törökök elől menekülő seregnek biztonságos területen kellett letelepedni . Még 559-ben , egy nagy feltűnést keltő (copfokba font hajú) avar küldöttség járt Konstantinápolyban , akik a császártól Pannóniába való letelepedési engedélyt kértek . A császár előzőleg értesült az új nép *kétes* erejéről és a kérelmet elutasította . *Az avarok kénytelenek voltak 563-tól 567-ig , négy éven át az Aldunánál várakozni .* Baján nem akart kockáztatni , kerülte a nyílt összeütközést . 567-ben a gepida-langobárd ellenségeskedés megalapozta az avar fellépését . Baján igen kedvező feltételek mellett szövetságre lépett a langobárdokkal , majd bizánci engedéllyel felvonult a Duna jobb partján a Vaskapuig . Itt várta ki a langobárd-gepida összecsapás gepidákat megsemmisítő végét , majd úgyszólván *ellenállás nélkül elfoglalta a Kárpátmedence keleti felét , a gepidák országát .* A langobárdok győzelme után nem volt többé gepida hatalom . Lehetséges , hogy a Vaskapunál az avarokkal szemben álló jelentéktelen gepida őrség (a főerők a langobárdokkal csatáztak) valamelyes ellenállást tanúsított , azonban *az avarok gyakorlatilag veszteség nélkül vonultak be új országukba . A terület megszállásának ténye annyira megnövelte a tekintélyüket , mintha egy hosszú és véres harc után foglalták volna el a Kárpátmedence keleti felét .*

3.3.7. 2. 3. Az avar uralom .

Az avarok ügyes taktikázással , jóformán saját veszteség nélkül foglalták el a Kárpátmedencét . A diplomácia irányítója Baján kagán volt , aki az új haza bitokbavétele után fokozott önteltséggel tudattaminden adandó alkalommal az avarok fényes tetteit . A langobárdok a gepidák legyőzése után egy éven belül , valószínűleg az avaroktól tartva , eltávoztak Itáliába . Így Pannónia is az avarok zsákmányává lett . Jellemző első kárpátmedencei éveikre az óvatos , visszafogott fellépés , a kockázatok kerülése .

Az avarok nagyhatalmi politikája kárpátmedencei történetük első hatvan esztendejében .

Ebben az időszakban változó hevességű és kimenetelű harcok folytak az avar birodalom és Bizánc között . A bizánciak 574 -ben , Sirmium első és eredménytelen avar ostroma után fizettek először évi járadékot , ami 80000 solidosnak =400 kg szinaranynak felelt meg . A Konstantinápolytól évenként kicsikart adó összege többször emelkedett , míg 623-ban már 200000 solidit tett ki . *Az avarok fő bevételi forrása Bizánc megsarcolása volt .* Az évi járadék további növelésének érdekében gyakran hajtottak végre kisebb , zsákmányszerző portyákat a Balkán különböző városai ellen is . Első nagyobb vállalkozásuk 582-ben , *Sirmium elfoglalása* volt . Az első *568-as* sikrtelen kísérletet követően 582-ben ,három éves körülzárás után . Nem tudtak erejükkel tüntetni minthogy nem is rendelkeztek egy osromhoz szükséges erőfelesleggel . A szávaparti , római alapítású nagyváros kiéheztetéssel került a hatalmukba .A VI. században kezdődő *szláv népmozgás ellen* egy ízben léptek fel : az Aldunánál a bizánci császárságba behatoló legerősebb migrációs áramlás megzavarására (578-ban bizánci segítséggel). Fellépésük eredménytelen maradt , mert a szlávok erdőkben bújkálva , vonulási irányuk megtartása mellett tovább vonultak . Kincseik , lovaik , fegyvereik nem lévén , hadi zsákmányt sem lehetett tőlük szerezni . Később , a VII. században , általában avar -szláv együttes akciók történtek , hatalmas néptömegek felvonultatásával . A szlávokon kívül gepidákkal , valamint más kárpátmedencei germán maradékokkal és *minden esetben vulgares* segédcsapatokkal , akik *nem bulgárok* voltak , hanem *kárpátmedencei parasztok*¹⁷² .

Az avarok nem voltak sokan . Hírnevük leplezte a gyengeségüket . Még steppei vándorlásuk alatt felvették az avar nevet , amely abban a környezetben nagy tekintélynek örvendett . E név híre nagyban elősegítette győzelmeik sorozatát a steppén . Menander szerint utigurok , kutrigurok , hunn zások , szabírek és antok a hírnév hallatán kevés küzdelemmel , vagy éppen harc nélkül alávetették

172 A témával részletesen foglalkozik a 3.3.6.3. fejezet = Pannonbulgárok .

magukat az avaroknak.¹⁷³ Hírhedségüket maguk is igyekeztek fokozni . Minden adandó alkalommal kérkedtek tetteikkel vagy fenyegetőztek , valamint a *dicső* szkíták és hunok leszármazottainak vallották magukat . A propaganda-diplomácia legügyesebb alkalmazója maga Baján kagán volt , aki olyan tökéletesen élt a megfélemlítés politikájával , hogy az avar birodalom őt 200 évvel , a politikai szerkezet átalakulását legalább 100 évvel túlélte. Ámbár a bizánciak kezdettől fogva ismerték az avarok valóságos erejét¹⁷⁴ és a nyugat török kaganátusból való „szégyenletes” szökését¹⁷⁵, de a szláv migráció megerősödése és a perzsa háború (572-592) következtében 599-ben gondoltak először a velük való leszámolásra . Priskos nevű hadvezérük mélyen behatolt az avar területre : a Bánátba és a Duna-Tisza közére . *Az avarok katasztrófális vereséget szenvedtek* , rengeteg halottjuk volt , nem volt kevesebb a fogságba esettek száma sem¹⁷⁶ (20700 fogolyból csak 3000 avar) . A kagán kis híján menekült meg az elfogatástól , több fia esett el a csatában . A veszteséges csatározás után tömegesen menekültek a kaganátus alattvalói bizánci területre¹⁷⁷ . Az avarok csak a Maurikios császár elleni lázadásnak köszönhették , hogy Priskos offenzívája félbeszakadt . A császárság ezen belső válsága nélkül az avarok uralma akár 200 évvel is megrövidülhetett volna . Fontosabb szláv valamint avar, és szláv-avar együttes támadások :

574 A felfokozott szláv migráció kezdete

575 Avarok a Hosszú Falnál

578 A legnagyobb szláv beáramlás : 100000 szláv Thrákiában Bulgária elszlávosodásának kezdete .

584

Avar támadás a dunai límes ellen . Singidunum , Viminaceum , Augusta , Anchialos bevétele

Szláv bandák a Peloponnesoson .

586

Első nagy szláv támadás (100000-es sereg), avar segítséggel Thessalonike ellen .

592

Avar offenzíva a Balkánon : Drizipera (150 km-re a fővárostól), Herakleia , Tzurullon

604

Kisebbsz szláv támadás Thessalonike ellen

611 Avar

támadás a langobárd fennhatóság alatt álló Friaul ellen

614

Szlávok elfoglalják Salonát és tért hódítanak Dalmáciában .

615

Második szláv támadás Thessalonike ellen

617

vagy 618 Avar ostrom Thessalonike ellen.

623

Avar csel a Hosszú Falnál . A császár majdem fogságba kerül . Az avarok 70000 bizánci foglyot ejtenek . (Férfit , asszonyt , gyermeket , aggastyánt)

626

Konstantinápoly avar-perzsa ostroma , (állítólag 80000 ostromlóval) *Ez a veszetes csata az avar nagyhatalmi ábrándok végét jelentette .*

A felsorolt harci cselekmények nagyobb vállalkozásait (Thessalonike és Konstantinápoly ostromait) az avarok szövetségeseikkel együtt vívták és minden esetben elvesztették .

626 - 796 Az avar hatalom hanyatlása és vége

A

konstantinápolyi vereség sorsdöntő fordulatot jelentett az avar birodalom életében . Feltehető , hogy az egész birodalomból összevont mintegy 80000 főnyi ostromló sereg nagy ember veszteségei miatt lázadások törtek ki , így pl 627/628-ban Morvaországban és a Balkán északnyugati részén .

630/31-ben a *vulgares népcsoport* részvételével egy az egész területre kiterjedő felkelés tört ki.. A Fredegar krónika szerint (4. 72. 242. old.) trónkövetelés miatt , de lehet , hogy annál sokkal

173 W. Pohl id. mű 39-40. old.

174 Szádeczky-K. S. id. mű 36. old. *Menander Protector E. L* 456. old ,12-458,30Sirmium ostrománál Bonos felismerte, hogy az avarok kevesen vannak.....

175 Szádeczky-K. S. id. mű 16. old. *Theophylactus Simocatta VII* 7,5 „ Priskos megrövidítve emlegette a keletről való szökést ”

176 Szádeczky Samu id. mű 134 old *Theophylactus Simocatta VIII. 2.10.-4.3.* 3000 avar , 4000+2500 barbár 8000 szláv ; Theophanes szerint tov,hogy ábbá még 3200 gepida .Ez utóbbi hivatkozás Pohnál id. mű 138. old.

177 Theophilaktos szerint . W. Pohl id. mű 175. old .

többről volt szó : a népcsoport függetlenségéről . A levert felkelés után egy 9000 főből álló sereg + családok (asszonyok és gyermekek) menekült Bajorországba . A frankok királya , Dragobert családoknál biztosított nekik menedéket a télre , később azonban egyetlen éjszaka folyamán az egész népet legyilkoltatta . Csak Alciocusnak sikerült 700 fővel és azok családjával elmenekülni ,¹⁷⁸ akik azután Walluch vend fejedeleminél találtak menedéket .

Azután még egy lázadás következhetett be 670 körül . Az elkövetkező , másfél évszázadra esett a griffek korszaka (l. 3.6.3.2. sz. szövegrész) . Elcsendesedett a Kárpátmedence és környéke . A konstantinápolyi kaland után megszűnt a kagán egyeduralma . A kormányzás átszerveződött és a vezetésben keleti mintára új méltóságok alakultak ki : a kagánon kívül szerepelt a *iugurru* , a *tudun* , a *kapkán* , a *tarkhán* stb . Feltehető , hogy több tisztség viselői a nép soraiból kerültek ki , mindenesetre a hatalom gyakorlása demokratikusabb volt , mint azelőtt , egyetlen személy kezében . A háborús kalandok majdnem teljesen megszűntek és a sírokban alig fordult elő fegyver adomány . Az avarok nemzetközi tekintélye megcsappant , de még mindig nagyon tartottak tőlük és csak a VIII. század végén merték megtámadni őket , Nagy meglepetésre alig fejtettek ki ellenállást . Védelmet kértek volt alattvalóikkal szemben . Nyugatmagyarország egy megyényi területén egy rezervátumban helyezték el őket . Mások Keletmagyarországra menekültek , de ezt a területet is megszállta (ugyancsak kevés harccal) Krum bolgár cár . Nagy Károly hadjárata után kb fél évszázadon át fordulnak még elő a krónikákban avarok , azután semmi említés . Kárpátmedencei történelmüket feltűnően dicstelenül fejezték be . A *Nestor Krónikában* az áll róluk , hogy *eltűntek , mint az avarok , akik után sem utódok , sem örökösök nem maradtak* . Az avar birodalom csak azért élte túl másfél évszázaddal a konstantinápolyi kudarcot , mert ezalatt nem volt a szomszédságában terjeszkedésre berendezett nagyhatalom . Az *eleve kis létszámú uralkodó osztály (az avarok)* a generációkon át tartó keveredés folytán vérségi összetételében *teljességgel megváltozott és létszáma fokozatosan tovább csökkent* . A végső leszámolás idején az avar vezetők már *képtelenek voltak egy ellenállás megszervezésére , majd felszívódtak a környezetükbe* .

3.3.7.3. A kárpátmedence őslakói az avar uralom alatt .

A legfeljebb 30-40 ezer avar bejövetele idején a Kárpátmedence lakossága 600-800 ezer körül lehetett . Az érkező nomádok rá voltak utalva az őslakosság (vulgares) teljes támogatására (l. 3.6.1. és 3.6.2. fejezet) . Ez a megtelepedett , ősparaszt nép ugyanott élt apró falvaiban , ahol a honfoglalók is találták őket , *például* a Kisalföldön , a keleti Dunántúlon , az Északi Középhegység vidékén a völgyekbe is felhúzódva a hegyekig (Heves megye és a Palóc Föld) . Az avarok katonai segédcsapatainak nagy része kárpátmedencei parasztokból állott . A nép támogatására szüksége volt az alacsony létszámú avarságnak , nemcsak az élelem megtermelésénél , hanem az első időszak fokozott harci tevékenységében csapataik kiegészítéséhez is . Bizonyítják ezt a források gyakori hivatkozásai *az avar hadjáratokban résztvevő vulgares csapatrészekre* . Kétségtelen , hogy *az avarok egy felfegyverzett kisebbséget képeztek* . Kivehető ez Theophylactus Simocatta ide vonatkozó soraiból is (l. 176. lábjegyzet) , mely a Priskos által 599-ben fogságba vetett avar csapat etnikai összetételéről szól , ahol *az avarok aránya 18 % alatt maradt*¹⁷⁹ . . A konstantinápolyi kudarc és a *vulgares felkelés* (kb 632) után *alig vonták be az őslakókat az amúgy is csak elvétve előforduló katonai megmozdulásokba* . A sírokban a fegyver mellékletek megritkultak , éppen a megelőzően említett okok miatt . A holtak elhelyezése a sírokban a kezdeti kezdeti *kelet-nyugati* elhelyezésből¹⁸⁰ áttér a késő avar korban az *észak-déli* betájolásra , ahogy a

¹⁷⁸ Fredegar 4.72. 242. old.

¹⁷⁹ Szádeczky-Kardoss id. mű 134. old . Az etnikai megoszlás a Kárpátmedence egészére vonatkoztatva már akkor , az avar uralom kezdetén , lényegesen kisebb avar arányt mutathatott fel , mint egy harcoló alakulat összetételében .

¹⁸⁰ Bálint Cs. id. mű 157 . old.

honfoglalás és az árpádkor tetemei is nyugszanak ¹⁸¹ (*A változás folyamatosan, nem hirtelen következett be*) ..A települési terület megnagyobbodása valószínűleg a griffes övgarnitúráknak a jeltelen sírokra való kiterjedése következtében jött létre az egész Kárpátmedence területén . A változások *folyamán* a Kárpátmedencében , a *Bécsi medence és a Vaskapu között* , a 8. században egy rendkívül gazdag és *viszonylag egységes késő avar kultúra kialakulása ismerhető fel.*¹⁸² Bálint Cs. szerint ebben a korban , ezen a területen *nem csak egy messzemenően homogén anyagi kultúráról* , hanem egy *politikai egyégről is beszélhetünk* , amelyet legtalálóbban , mint *avart* (és nem szláv-avart) lehet megjelölni , vagyis ami mindarra a leletre illik , ami *bebizonyíthatóan az avar uralom határain belül* került a felszínre.¹⁸³ Mindkét szerző a lakosság egyneműbbé válását állapítja meg , vagyis egy *homogén kultúrájú lakosság* alakult ki a VIII. század Kárpátmedencéjében , valószínűleg *egy uralkodó nyelvvel* , amely, mint az majd az átmeneti kor (az avar korból a honfoglalók korába) ismertetésénél kitűnik , *csak a magyar lehetett* .

3.3.7.3.1. Az első , egész Kárpátmedencét betöltő nép : a késő "avarok".

2000. okt. 23.

Az itt következő fejezet a VIII. századi kárpátmedencei nép életvitelének és az élet körülményeinek leírásával foglalkozik. (Amennyire a források hiánya mellett ez lehetséges.)

Megtelepedett lakosság. A lakosság általában megtelepedetten , kicsiny falvakban élt . A települések sűrűége olykor meghaladta az árpádkorit (l. 92.,93.,94., lábjegyzet) A faluk egymástól való távolsága sok esetben kisebb volt a honfoglaláskori megfelelő értékeknél (*vagyis olykor túlhaladta a honfoglaláskori falu sűrűségét*) *Ilyen sűrű településnél új , nagyobb nomád törzs beköltözésére, szabad legelő területek hiányában nincs lehetőség* . A települések régészeti megkutatása a temetőkben végzett ásásokhoz mérten jelentéktelen , annak ellenére , hogy a sírmezők is csak kis mértékben vannak feltárva . (l. 181 lábjegyzet) A sírokban talált *sarlók gyakorisága* tanúskodik arról, hogy a megtelepültek *paraszti mukából* éltek , amelynek nyomai gyakran *elváltozásokat okoztak az eltemetettek csontjain is.*¹⁸⁴

A településeken talált *állatcsontok aránya* , melyek többségükben marhacsontok voltak (majdnem 60%-a az állatcsont leletnek , lócsont 10% alatt)¹⁸⁵ *is a megtelepedett életmódot igazolja* , melynek alapja *a földművelés* volt .

A házak és a háztartási eszközök tanúságtétele. A faluk kis , földbe mélyített négyszögletes házakból álltak , melyek hasonló kivitelezésűek voltak mint az egész Kelet-Európában elterjedt parasztház típus¹⁸⁶ A településekben a fedeles fazekak és a sütőharangok¹⁸⁷ is a letelepedettséget tanúsítják . Utóbbiakat Szőke B. is ismerteti¹⁸⁸ Sütőharang csak a Dunától keletre található .

A késő avar kor homogén kultúrája : a griffes-indás díszítés és a négy részes övgarnitúrák mindenütt elterjedtek . A kora-középkorban egyedülálló kulturális jelenséggel , a griff kultusz elterjedésével a Kárpátmedencében a 3.6.3.2.2. szövegrész foglalkozik . Az övgarnitúrák és a griffek , mint W. Pohl írja¹⁸⁹ „a Bécsi Medence és a Vaskapu között” az egész. Kárpátmedencében el voltak terjedve. Az avar temetőkben előkerült griff ábrázolások csak igen kis mértékben különböznek egymástól . Az eredetre vonatkozó vélemények megoszlanak : hellén (görög-bizánci) vagy szkíta

¹⁸¹ Bálint Cs. id. mű 186. old .

¹⁸² W. Pohl . id. mű 291. old . egységes archaeológia kultúra kialakulása s Kárpátmedencében

¹⁸³ Bálint Cs. id. mű 180-181. old. A szerző itt utal azokra a kárpátmedencei szláv szerzőkre , akik a trianoni határon túli avar kori leleteket egyszerűen „ szláv-avar”- nak nyilvánítják .

¹⁸⁴ W. Pohl id. mű 289. old.

¹⁸⁵ Táblázat Bálint Cs. id. mű 167. old , mely Batosiewicz L , Blazic S , Takács I és Vörös I munkája .

¹⁸⁶ Bálint Cs. id. mű 166. old.

¹⁸⁷ Bálint Cs. id. mű 165. old .l.még 95 lábjegyzet .

¹⁸⁸ Szőke B Zur awarenzeitliche Siedlungsgeschichte des Körösgebietes Acta Archaeologica Jg. 32 .
1980 . 187. old.

¹⁸⁹ Id. mű 287 old .

hatás jöhet szóba . *Egyedül a Kárpátmedence népének volt lehetősége mindkét kultúrkörrel közvetlen kapcsolatra , de évszázadokkal a griff kultusz avar területen való elterjedése előtt . Az egyidejűleg fellépő hellenisztikus motívumok és az övdíszek griff ábrázolásának kifinomodott kivitelezése a görög-bizánci eredetet teszi valószínűbbé . A kérdéssel foglalkozó régészek többsége is ezen a véleményen van , sőt a szkíta eredet mellett állástfoglalók is (l. 114 sz . lábjegyzet) hangsúlyozzák a szkítával egyidejű görög hatást . A griffek mítosza elterjedése előtt évszázadokkal ment át a kárpátmedencei nép tudatába , amely a mondát valószínűen népmese formájában dolgozta fel vagy ugyanilyen valószínűsége van a képben , illetve a varrott kézimunkában való átmentésre . Az általános ismertség következtében ez mese mindenütt elterjedt . Szájhagyomány őrizte a késő avar korig , ahonnan a temetők övdíszének közvetítésével maradt ránk . A lakosság összetétele az idők folyamán aligha változott , csak annyiban , hogy *mindig homogénebb kulturális képet képet mutatott* (l. 182 és 183 lábjegyzet A VIII. századra a griff kultusz , már egy homogénnek tűnő népművészetre és *egységes kultúrájú , többségében valószínűleg egy egy nyelven beszélő népre utal**

Faj , nyelv és viselet .